

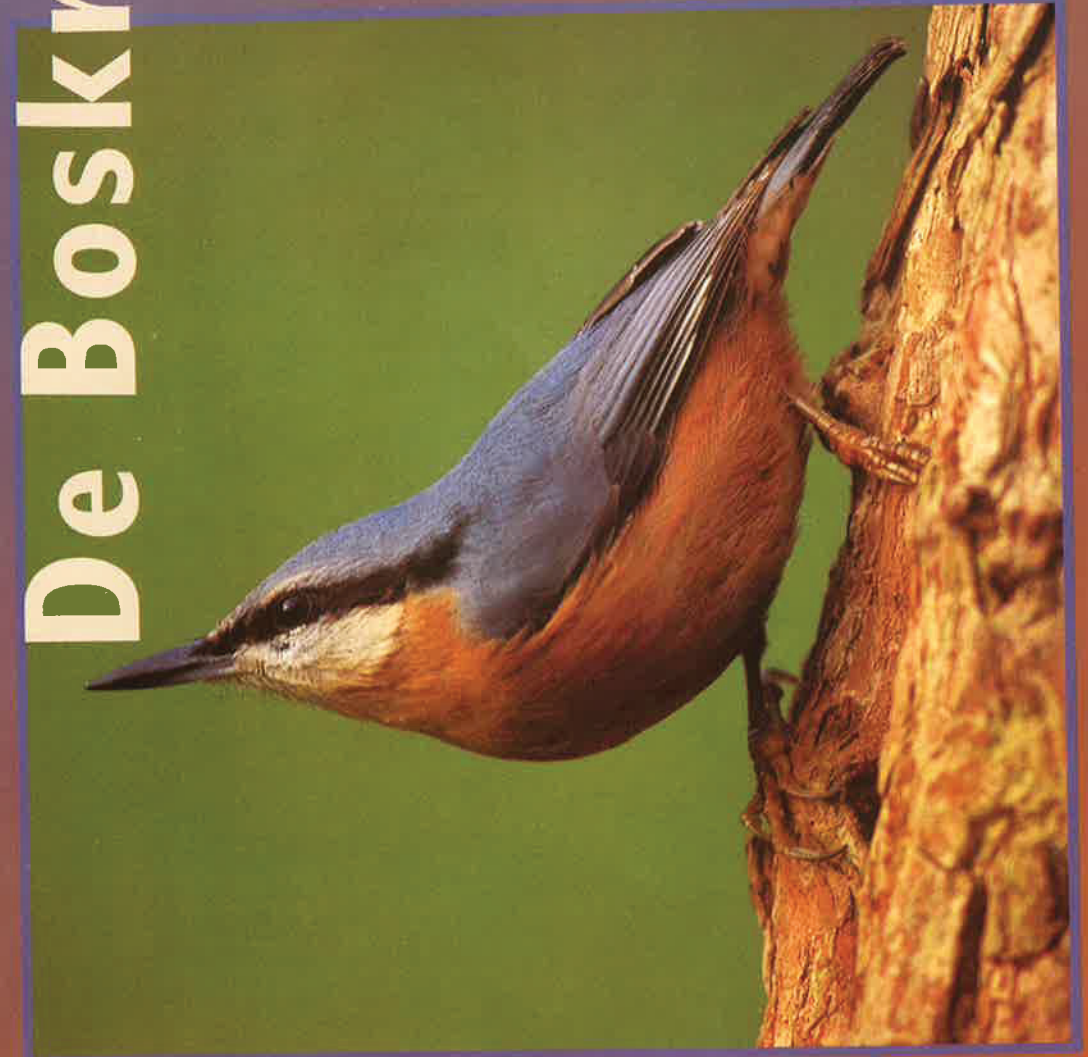
Boomkwekerijen • Baumschulen • Nurseries • Pépinières • Vivai • Viveros • Viveiros

Sylva • 't Hand 10 • B-9950 Waarschoot • Belgium • Tel.: 09/376.75.75 • Fax : 09/377.37.37 • E-mail: sylv@ping.be

De Boskrant

tweemaandelijkse tijdschrift • september-oktober • 30de jaargang nr. 4 • ISSN 0773 137 X
Afgiftekantoor: 9090 Melle 1

Mededelingsblad van
Vereniging voor Bos in Vlaanderen

September
Oktober
2000

VBV**Mededelingsblad van 'Vereniging voor Bos in Vlaanderen'****Geraardsbergsesteenweg 267, 9090 Gontrode**

tel 09 252 21 13 fax 09 252 54 66 e-mail: vbv@rug.ac.be webpagina: www.vbv.be

tweemaandelijks tijdschrift - verschijnt 5 maal per jaar**september-oktober • 30ste jaargang nr. 4****ISSN 0773 137 X • Afgiftekantoor: 9090 Melle 1****Werken mee aan dit nummer**

David Beyen, Ludo Beyen, Griet Buyse,
 Veerle Dossche, Koen Pans, Peter Roskams,
 Hans Scheirlinck, Geert Sioen, Nancy Van Camp,
 Chris Van Den Bempt, Bart Van der Aa,
 Beatrijs Van der Aa

Eindredactie

Brenda Bussche, Dries Gorissen, Inge Serbruyns,
 Geert Van Kerckhove

Artikels en berichten

Artikels en berichten kunnen steeds toegezonden
 worden naar het adres van de VBV. Zij zullen voor
 publicatie aan de redactieraad worden voorgelegd.
 Gedeeltelijke of gehele overname is steeds
 toegelaten mits bronvermelding.

Bijdrage

Lidgeld + Boskrant: 550 fr.

Lidgeld + Boskrant + Groene Band: 650 fr.

Lidgeld student + Boskrant + Groene Band: 350 fr.

Te storten op rekening 448-3605351-56

Gedrukt op chloorvrij gebleekt kringlooppapier

Foto voorpagina: Boomklever

© Nobert Huys, Fennec-Films

Redactioneel	01
Boom en cultuur	02
Coll - De Hazelaar	02
Pro Silva	05
Bosbeheer en Nachtzwaluwen	05
Recreatie	11
Recreatie binnen de grenzen van het bos	11
Uit de vereniging	19
Kalender najaar 2000	19
22e Week van het Bos 2000	19
Programma openingsdag Week van het Bos	20
Groene stroom uit Vlaamse energiebossen ..	20
Stadsbos gesignaleerd op Gentse Feesten	23
Bosbouw en internet	24
Nog meer virtueel bos	24
Sectornieuws	25
Het Vlaamse bosvitaliteitsmeetnet in 1999 ..	25
Vlaamse Bosbouwkampioenschappen	29
Ecotechnieken voor vegetatiebestrijding	31
Excursie FSC-groeps-certificeringsproject	31
Scheldeganzen in actie	32

De door U meegedeelde en op het verzendetiket afgedrukte persoonsgegevens, werden opgeslagen in een bestand dat beheerd wordt door onze vereniging. Ze worden uitsluitend gebruikt voor verzending van onze tijdschriften, documentatie en informatie m.b.t. onze vereniging. U heeft recht op inzage van uw persoonlijke gegevens en kunt hiervan altijd verbetering vragen. Bij het openbaar register kan altijd aanvullende informatie worden bekomen.

wet van 8/12/92
 ter bescherming van de persoonlijke levenssfeer

Beste lezer,

Over enkele weken is het weer zover. De volgende week van het Bos kondigt zich aan. Ondertussen zijn we reeds aan de 22ste editie toe. In velerlei opzicht gaat het hier om een buitenbeentje. Waar de vorige jaren vanuit de bossector een eerder bosspecifieke materie of boodschap naar het bredere publiek werd vertaald, is nu eigenlijk iedereen aan het woord. Bosbouwer of niet, deze keer is zowat elke bezoeker potentieel toeschouwer én boodschapper. Deze Week van het Bos moet een ontdekkingstocht worden langsheen de vele gedaanten waarin het bos in onze kunstvormen optreedt, omwille van haarzelf of als symbool en wellicht steeds een beetje als venster op onszelf.

Poezie wordt zeker een van de smaakmakers. Zie daarvoor het programma verder in deze Boskrant. Bij wijze van voorproever geef ik alvast een dichtwerkje van Guido Gezelle mee:

Bonte abelen

*Wit als watte, en tenegader
 Groen, is 't bonte abeelgeblader.*

*Wakker, als een wekkerspel,
 wikkelwakkelwaait het snel.*

*Groen vanboven is 't en, zonder
 Minke, wit als melk, vanonder.*

*Onstandvastig volgt het, gans,
 't onstandvastig windgedans.*

*Wisselbeurtig, op en neder,
 slaat het, als een vogelveder.*

*Wit en grijs, zo, dóór de lucht,
 "bonte-abeelt" de duivenvlucht.*

Ik wens U allen een verrassende Week van het Bos toe!

Dries Gorissen

Coll – De Hazelaar

BEATRIJS VAN DER AA

Vooraf eventjes situeren: de Hazelaar (*Corylus avellana*) vertegenwoordigt de negende maan die gaat van half augustus tot midden september. Deze maan wordt ook wel 'maan van het weerlicht' genoemd.

Botanisch

De Hazelaar behoort tot de familie van de *Betulaceae* en bloeit met mannelijke en vrouwelijke bloemen. De mannelijke bloemen kent iedereen wel als de 'katjes'. De vrouwelijke bloemen vallen iets minder op. Ze hebben een klein paarsrood puntje, de stempel, waaraan je ze kan herkennen in het vroege voorjaar. De bloemen bloeien heel vroeg, van februari tot april, nog vóór de bladzetting. De zaadzetting vindt plaats van augustus tot oktober. De bladeren zijn eirond, toegespitst en dubbel gezaagd. Ze zijn in de jeugdijaren zacht behaard en staan verspreid ingeplant op de twijgen.

De Latijnse naam *Corylus*, evenals het Oud-Ierse *Coll* zijn afgeleid van het Indo-Europese *kosulo*. Dat betekent letterlijk helm. De noot zit inderdaad in zijn groene schutblad zoals een hoofd in een helm. De nootjes zijn eetbaar van zodra ze gemakkelijk losraken uit hun helmpje, en ten allerlaatste op het moment waarop de eekhoorntjes de struiken plunderen.

De Hazelaar kan je eigenlijk eerder een struik noemen. Hij vormt talrijke stammetjes tot soms zelfs kleine bomen en wordt 5 tot 7 m hoog. Je kan de Hazelaar sinds jaar en dag, overal in Europa tegen komen. In het postglaciaal was de Hazelaar immers een overheersende soort.

Hazelaars houden van leemachtige en zanderige bodem, maar passen zich tamelijk goed aan in diverse ecologische omstandigheden. Ze kunnen zowel in de volle zon als in de schaduw leven. Je vindt ze vaak in loofbossen waar ze talrijk voorkomen langs de bosranden en in open plekken.

Gebruik

De Hazelaar is zeer rijk aan mineralen. Het nootje werd vroeger in tijden van armoede voornamelijk gebruikt omwille van de olie. Bij opgravingen uit de Steentijd (ca. 1000 v. C.) werden reeds grote hoeveelheden hazelnootdoppen gevonden die erop wijzen dat de noten toen reeds veel gegeten werden.

De Hazelaar was vroeger echter niet alleen omwille van de noten een erg gegeerde struik (waarvoor zelfs verschillende cultivars gekweekt werden). Ook het hout van deze soort was zeer gewild. Het bleke, roodachtige hout is buigzaam, gemakkelijk te bewerken en toch taai. Hazelaarhout wordt vandaag vooral gebruikt als tuinhout voor afsluitingen en paaltjes. Vroeger werd het ook gebruikt voor de mandenmakerij en de kuiperij. Hazelaarhout werd zelfs teruggevonden in strodaken en als vlechtwerk in lemen huizen. De vreemd gevormde wortel werd soms gebruikt voor houtinlegwerk.

Omwille van zijn bodemverbeterend vermogen, werd de Hazelaar dan weer gebruikt in kwekerijen voor zowel naald- als loofbomen.

Medicinaal

In vroegere tijden werd nogal divers gereageerd op de medicinale eigenschappen van de Hazelaar. Dioscorides dacht dat de plant slecht was voor de maag, maar wel de hoest kalmeerde. Hildegard von Bingen raadde de Hazelaar aan als middel tegen impotentie en Petrus Nijlandt adviseerde het gebruik van de Hazelaar tegen buikpijn. Volgens Dodonaeus tenslotte waren hazelnoten goed voor de lever.

Medicinaal blijkt de Hazelaar inderdaad heel wat te bieden. Zowel de 'katjes', de bast van de jonge takken, de bladeren als de noten werden of worden nog steeds gebruikt. Bekende werkzame stoffen zijn vooral de looistoffen. Het voorjaarsloof werd gebruikt om geiten en varkens vet te mesten. Met de bloemen werden ingewandstoornissen in de

kudde aangepakt. Aan de 'katjes' wordt dan weer een vermagerend effect toegeschreven, terwijl de bladeren goed zijn bij bloeddrukproblemen.

Een nachtje doorzakken en de volgende morgen wallen onder de ogen en gezwollen oogleden? Geen nood, een kompres met een aftreksel van bladeren en bast van de Hazelaar helpt je er zo weer vanaf. Een stoombadje met Hazelaarbladeren, waarbij verse bladeren overgoten worden met kokend water, zou helpen tegen couperose.

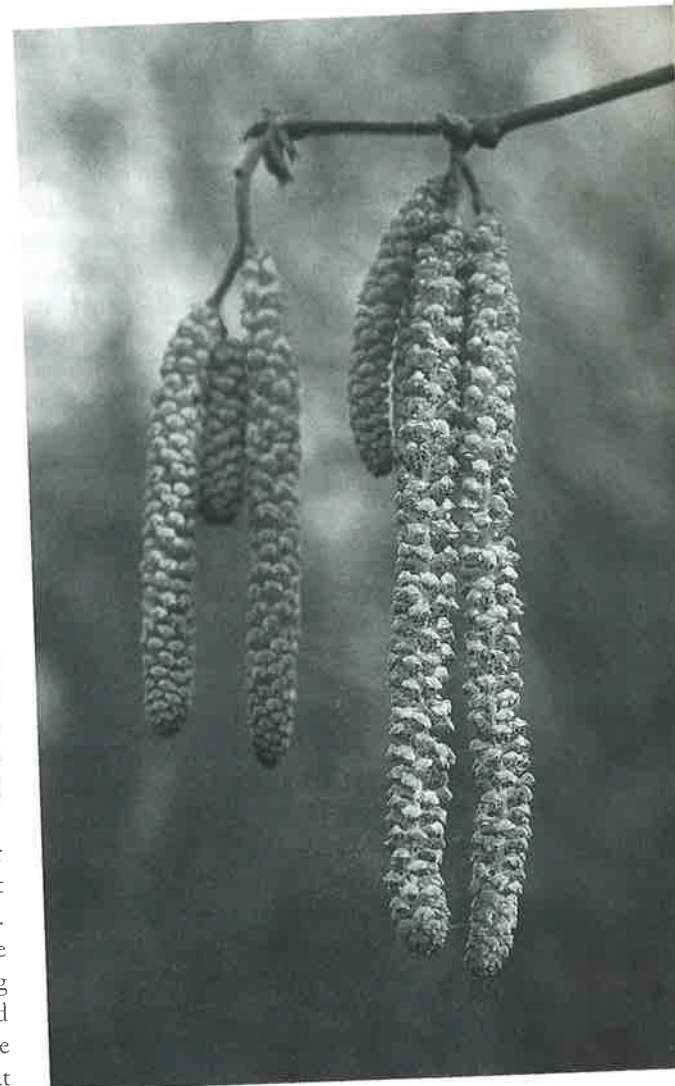
Symbolwaarde

De Hazelaar is een struik die de mens al sinds lang vergezelt. Hoewel het geen erg opvallende struik is en hij zeer talrijk voorkomt, speelt hij toch een grote rol in het volksgeloof. Zo zou het slapen onder een hazelaarstruik leiden tot voorspellende dromen en was het gebruikelijk drie kruisjes van hazelaartwijgen te maken en deze op de vloer te leggen voordat de oogst in een schuur werd opgeslagen. In verschillende landen kreeg de bruid een zak hazelnoten ten geschenke om het pas getrouwde koppel vruchtbaarheid en geluk te geven. Om dezelfde reden kon men hazelnoten aan een draad rijgen en in huis ophangen.

Maar ook de duivel werd wel met de Hazelaar in verband gebracht. In Engeland werd gezegd dat je op zondag beter geen hazelnoten kon plukken. De duivel zou de takken dan namelijk naar je toe buigen om je ertoe te verleiden de rust van de Dag des Heeren te verstoren. Van de hazelnoot werd nochtans ook aangenomen dat ze, net zoals de hele boom, goddelijke krachten had. Een gebruik dat hiervan overblijft, is om gedurende de Halloween-nacht, (in Engeland ook wel 'nutcrack night' genoemd) hazelnoten in het vuur te werpen. De manier waarop de noten verbrandden zou iets zeggen over de toekomst en het lot van het liefdespaar dat de noten gooide.

Bij de oude Germanen werden plaatsen waar recht werd gesproken en plaatsen waar tweekampen werden uitgevochten van tevoren met hazelaarstaven gemarkeerd. In Engeland werd zelfs tijdens rechtszittingen een gevorkte hazelaarstaf gebruikt om de schuldige aan te wijzen.

Van de buigzame takken van de Hazelaar maakte men ook de wichelroede. Dit is een gebruik dat

Hazelaar in bloei.
(foto: Willy Verbeke)

reeds bekend is van bij de Etrusken in de Oudheid. De wichelroede werd gebruikt om onderaardse stromen, schatten en mijnen op te sporen. De Hazelaar is ook de 'wensboom' uit de sprookjes (bv. bij Assepoester).

Mocht je ooit de Hazelaar willen gebruiken, let er dan wel op dat je een driejarige gevorkte tak gebruikt en dat je deze niet met een mes afsnijdt maar wel met een vuursteen! In een poging van het Christendom om de hazelaarwichelroede te ker-

stenen, werd gezegd dat de roede alleen zou werken indien hij met Kerstmis, Sint Jan of op Goede Vrijdag werd gesneden.

In Oudhoogduits werd de staf van Mercurius wunsilgerta genoemd, waarmee men ook de wichelroede aanduidde. Omdat de Romeinen Mercurius gelijkstelden aan Wodan, is het logisch dat in noordelijke streken de Hazelaar aan deze godheid gewijd was. Maar in de Scandinavische landen wordt de boom ook wel in verband gebracht met Thor. Dit wordt verklaard omdat men vanuit de fijne scherpe loten pijlen en lansschachten kon vervaardigen. Ook op andere plaatsen wordt de Hazelaar in verband gebracht met Thor. Zo wordt gezegd dat de twijgen van de Hazelaar aan raamkozijnen gehangen moeten worden om een huis tegen bliksem te beschermen.

Gezien zijn talrijke vrouwelijke eigenschappen is de Hazelaar één van de bomen geworden van de drievoudige godin. Het bijhorend getal is 9. Hij draagt vruchten na ongeveer 9 jaar (hoewel ze dat in mijn tuin beduidend vroeger doen) gedurende de negende maand van het jaar. Er zijn sterke aan-

wijzingen dat de Hazelaar, net als de berk en de Lijsterbes oorspronkelijk met een godin werden verbonden, en pas later aan de dondergod werden toegeschreven. De Hazelaar werd altijd in verband gebracht met hekserij en met natuurmagie, wat gewoonlijk wijst op een oudere godinnenverering. In het Duitstalige gebied bestaan veel verhalen over Frau Hasel, een wezen dat in de Hazelaar huisde. In de gemeenschappelijke bossen mochten alle bomen gekapt worden, behalve de eik en de Hazelaar, die beiden als heilig werden beschouwd.

In Marialegenden zijn veel aspecten van de godin op de Heilige Maagd overgedragen of met haar in verband gebracht. Dit geldt ook voor de Hazelaar. In de legenden wordt verhaald dat Maria onderweg naar Elisabeth door een hevig onweer werd overvallen en onder een Hazelaar schuilde. Als dank heeft de Hazelaar sindsdien het vermogen bliksemschichten af te weren en ieder te beschermen die tijdens een onweer daar bescherming zoekt. Met het regen- en onweerachtige weer tijdens de voorbije zomer is dit laatste goed om weten.

Hoe gezonder de grond, hoe mooier de oogst.

De kwaliteit van de oogst wordt in grote mate bepaald door de kwaliteit van de grond. En die kan sterk verbeterd worden door er Vlaco-compost aan toe te voegen. Vlaco-compost corrigeert de zuurtegraad, verbetert de waterhuishouding (zowel van zware als van lichte gronden), verhoogt het humusgehalte en stimuleert het microbiële leven. Vlaco-compost houdt zo uw grond gezond.

www.vlaco.be

De kracht van compost

Bosbeheer en Nachtzwaluwen

DAVID BEYEN

Inleiding

De Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* heeft steeds de menselijke aandacht getrokken. In vroegere tijden werd de afwijkende levenswijze beangstigend gevonden en in verband gebracht met allerlei duistere praktijken. Hiervan getuigen diverse volksverhalen, de vele volksnamen en wetenschappelijke benamingen zowel in binnen- als buitenland (Kraak, 1989). Deze soort kon op weinig sympathie rekenen en werd zelfs her en der vervolgd (Maréchal, 1989a).

Met de tijd groeide de natuurwetenschappelijke kennis en werden vooral natuurliefhebbers en jagers gefascineerd door deze opvallende verschijning. Wat is er mooier dan een zomerse valavond waarin alleen het geratel van de Nachtzwaluw de stilte doorbreekt en de vogel even later over je hoofd zweeft?

Tegenwoordig kan de Nachtzwaluw in toenemende mate rekenen op interesse uit verschillende hoeken. De bereidwilligheid van terreinbeherende verenigingen en officiële instanties om bij het beheer rekening te houden met de ecologische vereisten van deze vogel is groot. Ongetwijfeld zijn internationale richtlijnen rond bescherming en nieuwe inzichten en accenten in het terreinbeheer hier medeverantwoordelijk voor. De Nachtzwaluw werd opgenomen in de bijlage I van de Vogelrichtlijn uit 1979, wat de lidstaten verplicht om maatregelen te nemen rond zijn behoud. In het beheer van openbaar bos is de overwegend economische benadering vervangen door een multifunctionele, waarbij de ecologische functie van het bos de belangrijkste invalshoek kan zijn.

In deze bijdrage worden eerst kort de levenswijze en de status van de Nachtzwaluw in Vlaanderen beschreven. Daarna worden de verschillende componenten van de habitat, de bedreigingen en de hierbij aangewezen beheersmaatregelen toegelicht. De aandacht zal verder toegespitst worden op nachtzwaluwhabitats uit de bossfeer. Tot slot wordt stilgestaan bij recente initiatieven voor een duurzaam behoud van de Nachtzwaluw in Vlaanderen.

Levenswijze

De Nachtzwaluw verblijft van ongeveer eind april tot begin september in onze streken. De vogels worden meestal actief bij valavond, en kennen voor het krieken van de dag een activiteitspiek. Het mannetje zoekt dan boomtoppen en/of dode zijtakken van de hoogste bomen op om zijn territoriumzang ten gehore te brengen. De zang kan worden omschreven als een snorrend of ratelend geluid en klinkt als "oeurre-oeurre-oeurre ...". Dit gezang kan minuten lang aangehouden worden. De vluchtroep van de Nachtzwaluw klinkt als "quaék", en opmerkelijk is ook het klappende geluid dat ontstaat wanneer de vogel beide vleugels tegen elkaar slaat.

De Nachtzwaluw doet enkel het eerste deel van zijn naam eer aan, want hoewel de vogel ook uitsluitend insecten eet en in tropisch Afrika overwintert, heeft hij voor het overige weinig gemeen met zwaluwen. Qua lichaamsbouw lijkt hij meer op een Koekoek, *Cuculus canorus*, in grootte komt hij overeen met de Grote Lijster, *Turdus viscivorus*, en zijn enigszins fladderende vlucht doet denken aan een vleermuis. Van nestbouw is totaal geen sprake, de twee witte eieren worden gewoon op een enigszins beschutte plaats op de grond gelegd.

De camouflagekleur van het verenkleed is zodanig dat de vogel, rustend op de grond of een lage tak, of tijdens het broeden nauwelijks te onderscheiden valt van zijn omgeving. Het mannetje is vrij gemakkelijk te herkennen aan witte plekken in de buitenste hand- en staartpennen.

De status in Vlaanderen

In Vlaanderen was en is de Nachtzwaluw nog steeds overwegend gebonden aan de droge zandgronden van de Antwerpse maar vooral de Limburgse Kempen. Naar analogie met de omliggende landen kan verondersteld worden dat de Nachtzwaluw er tot in het begin van deze eeuw een algemene verschijning moet geweest zijn, dit als gevolg van het traditionele heidebeheer. Vooral na WO II zijn de geschikte habitats drastisch achteruitge-

Nachtswaluw (vrouwje) in een typische omgeving: een oud, open grove dennenbestand. Let op de karakteristieke houding volgens de lengterichting van de tak. (foto: Ludo Beyen)

gaan. De populatie vertoonde een dalende trend, waarbij vooral satellietpopulaties zwaar onder druk kwamen te staan en in vele gevallen compleet verdwenen.

Momenteel kunnen nog drie bolwerken naar voor geschoven worden: de oostelijke steilrand van het Kempens Plateau, de grote heideterreinen in centraal Limburg en het noordwesten van het Kempens Plateau. Op de meest geschikte plaatsen worden er dichtheden van 10 tot zelfs meer dan 20 territoria per 100 hectare bereikt. Daarnaast is de Nachtswaluw in lage aantallen aanwezig op geïsoleerde zandige terreinen in de andere provincies (Matthé, 1981) en recent opnieuw in de duinen (schrift. med. G. Vermeersch). Eind jaren 80 begon jaren 90 werd de populatie op 150-200 territoria/broedparen geschat. In het Natuurrapport worden 250-300 territoria/broedparen vermeld en is de soort opgenomen als aandachtsoort voor de Rode Lijst (Kuijken, 1999).

Voor het broedseizoen 2000 loopt een regiodekkende census. Een nagenoeg volledig beeld van de verspreiding en aantallen van de Nachtswaluw in Vlaanderen wordt verwacht. Afwachten of het vermoeden van een zich licht herstellende populatie wordt bevestigd.

Habitatvereisten, bedreigingen en beheersmaatregelen

De Nachtswaluw stelt uiteenlopende eisen aan zijn leefgebied. Hij prefereert overgangszones tussen verschillende biotopen of mozaïeklandschappen (Ravenscroft, 1989; Morris et al., 1994) en is opvallend plaatsrouw. De optimale leefgebieden worden gevormd door structuurrijke heideterreinen en zandverstuivingen met gediversifieerde overgangen naar open bos (Berry, 1979; Bijlsma, 1989; Lensink et al., 1989; Schepers & van Asseldonk, 1989).

Wanneer deze optimale habitats sterk aangetast zijn of ontbreken, vormen habitats uit de bossfeer zoals oude, open (naald)bossen, jonge aanplantin-

gen, kaalkap-, brand- en stormvlakten belangrijke secundaire habitattypes (van Dijk, 1989; Morris et al., 1994; eigen gegevens). Hoewel Grove den de meest aangetroffen boomsoort is, is het voorkomen ervan geen absolute voorwaarde, maar eerder een gevolg van de keuze voor deze soort als plant-materiaal op door Nachtswaluwen geprefereerde bodemtypes (Maréchal, 1989b).

Bodemgesteldheid

De Nachtswaluw verkiest goed gedraineerde, droge en arme terreinen. Dit verklaart de ruimtelijke verspreiding in Vlaanderen. Een dergelijk bodemtype is zowel voor de soort zelf als voor haar voedsel (zie verder) noodzakelijk omwille van de thermische capaciteiten (Cramp, 1985; Maréchal, 1989b). Zandgronden warmen overdag zeer goed op onder invloed van de zonnewarmte en geven 's avonds hun warmte gestaag af. Enige kruidachtige begroeiing hoeft niet nadelig te zijn, zolang plaatselijk de bodem vegetatieloos blijft of hooguit bedekt is met dennennaalden, schors of verspreid liggend dood hout. Op dergelijke plekken 'maakt' de Nachtswaluw haar nest.

Ten gevolge van de milieuverontreiniging is de depositie van aanrijkende en verzurende stoffen uit de lucht danig toegenomen, waardoor vergrassing steeds vaker optreedt. Dit verkleint niet alleen het nestplaatsaanbod voor de Nachtswaluw, maar is ook nadelig voor andere organismen typisch voor voedselarme, zure gronden. Het bosdecreet verbiedt het verwijderen van strooisel uit bossen. Dit op kleine schaal toepassen kan echter een nuttige behoudsmaatregel zijn voor de Nachtswaluw. Op die manier wordt met name de vestiging van vegetatie plaatselijk belemmerd (cfr. Lensink et al., 1989) zonder dat dit negatieve effecten met zich meebrengt die veroorzaakt worden door groot-schalige strooiselroof. Gelet op de externe oorzaak van de vergrassing is controle hierop niet eenvoudig. Pleksgewijze kan de kruidige vegetatie gemaaid of geplagd worden en strooisel verwijderd worden. Dennennaalden en dode materialen van houtige oorsprong blijven best in enige mate achter op de bosbodem.

Bomen en bosbestanden

In het territorium van een Nachtswaluw vervullen bomen diverse functies. Hoewel de zonnestralen zeker plaatselijk tot op de bosbodem moeten kunnen doordringen, zijn overstaanders met afhanginge takken nodig om de vogels en het nest schaduw te bieden op de heetste momenten van een zomerdag. Tevens verschaffen deze bomen enige beschutting bij slagregens. Voor het mannetje zijn hoge bomen met uitstekende takken of boomtoppen – vooral in de randzones van de bosbestanden – van belang als zangpost. Zowel oude als jonge bestanden kunnen een geschikte habitat vormen. In jonge bestanden speelt de lage begroeiing in de kaart van de Nachtswaluw en naarmate bestanden ouder worden is dit de meer open en gevarieerde bosstructuur. In deze delen wordt een geschikte broedplaats uitgekozen, hierdoor enigszins afgeschermd tegen predatoren (Maréchal, 1989b).

Vooraf de economische uitgangspunten van het 'klassieke' bosbeheer hebben de Nachtswaluw parten gespeeld. De omlooptijd van bestanden werd relatief kort gehouden, bij kaalslagen bleef geen enkele boom of boomgroep gespaard, kaalkappen, brand- en stormvlakten werden kunstmatig en veel te dicht ingeplant, dood hout werd verwijderd. De ontwikkeling van een relatief open, gevarieerd bosbestand was niet aan de orde. Een zo hoog mogelijke houtopbrengst per oppervlakte-eenheid stond voorop.

Het vernieuwde bosbeheer heeft de horizon verruimd. Beheersmaatregelen om het behoud van de Nachtswaluw in de bossen op lange termijn te kunnen verzekeren, lijken stilaan ingeburgerd te raken (Brünner, 1978; Lensink et al. 1989; Maréchal, 1989b). Kappingen worden rotationeel gepland en kaalslagen worden vermeden door behoud van overstaanders of door groepsgewijze kappingen. Kunstmatige heraanplantingen blijven zoveel mogelijk achterwege, spontane verjonging van inheemse boomsoorten en Grove den krijgt de voorkeur. Exoten daarentegen worden minstens gecontroleerd of verwijderd (cfr. Afdeling Bos en Groen, 1999). Dood materiaal op de bosbodem ten slotte is niet meer uit den boze. Als kleine aanvulling op de nieuwe maatregelen kan het plaatselijk behoud van afhanginge takken aan van kapping gespaard gebleven bomen gesuggereerd worden.

Een van de habitattypes in 'n oogopslag: vrij jonge naalduutplant doorsneden door een breed pad met schrale begroeiing en een alleenstaande boom in de randzone. Op de voorgrond bevindt zich een zandpad (niet zichtbaar op de foto). (foto: Ludo Beyen)

Open plekken

Om in het eigen onderhoud en dat van zijn jongen te kunnen voorzien, is voor de Nachtzwaluw de aanwezigheid van een eerder open bosbestand alleen niet genoeg. Geheel open terreinen, eventueel met enige lage vegetatie, dienen deel uit te maken van het territorium of minstens in de onmiddellij-

ke nabijheid te vinden zijn. Door de bovenvermelde thermische eigenschappen van de bodem verzamelen prooidieren in grote getale op dergelijke plekken. Bovendien zijn ze daar het best te pakken te krijgen met de verschillende jachttechnieken die de Nachtzwaluw aanwendt (Maréchal, 1989c). Bij alle methoden vertrouwt de vogel vooral op zijn scherp zicht en moet het silhouet van het belaagde insect goed onderscheiden kunnen worden tegen de achtergrond (Matthé, 1981; Bühler, 1987).

De Nachtzwaluw is niet kieskeurig wat prooiën betreft (Schlegel, 1967), maar een voldoende voedselaanbod is gewenst. Hier wringt het schoentje. Vooral van grote kever- en nachtvindersoorten melden entomologen een sterke daling in aantallen in diverse habitats gedurende de laatste decennia (Maréchal, 1989c; pers. med. G. Ariën). De redenen zijn niet eenduidig gekend, maar veelvuldig gebruik van insecticiden in de landbouw, habitatverlies en overwegend nattere en koelere voorjaren worden als reden naar voor geschoven.

Hoewel de achteruitgang van de prooidieren opnieuw in grote mate aan externe oorzaken te wijten is, moet er toch op gewezen dat grootschalige bestrijding van pestsoorten met de nodige omzichtigheid aangepakt dient te worden. De verantwoordelijkheid van de bosbeheerder betreft vooral het aanbieden en vrijhouden van open terreinen. Doordacht frezen en verbreden van paden en brandgangen, de ontwikkeling van luitwten in de bosrand, de creatie van boomheide en het beheer van open plekken als vennen, veengebiedjes en zandige verstuingen zijn aan te bevelen.

Rust

Hoewel wetenschappelijk sluitende gegevens over de verstoringgevoeligheid van de Nachtzwaluw ontbreken (Maréchal, 1989b), is de eensgezindheid onder ornithologen hierover haast legendarisch te noemen. Er zijn voldoende redenen om het voorzorgsprincipe in te roepen bij de openstelling van door Nachtzwaluwen bezette terreinen. Waar mogelijk moet het afsluiten van deze gebieden niet uit de weg gegaan worden of is alleszins een verantwoord ontsluitingsplan aangewezen.

Verharde wegen vormen een van de rustverstoorders. Deze wegen vertonen gelijkaardige thermische karakteristieken als zandgronden en trek-

ken bijgevolg Nachtzwaluwen aan die vervolgens het slachtoffer worden van het voorbijrazende verkeer. Vooral harde recreatievormen als motor- en rallycross, maar ook een overmaat aan zachte recreatievormen word best geweerd. Verwilderde of loslopende huisdieren kunnen schade toebrengen aan een grondbroeder als de Nachtzwaluw. Hetzelfde geldt voor niet noodgedwongen beheersmaatregelen die tijdens het broedseizoen uitgevoerd worden.

Algemeen

Hoewel de nachtzwaluwpopulatie klappen gekregen heeft op zijn 'eigen' leefgebieden door gebrek aan of net een te intensief beheer, mag niet uit het oog verloren worden dat geschikte terreinen ook verloren gegaan zijn aan harde sectoren als bijvoorbeeld woningbouw, industrie en recreatie. In tegenstelling tot de eerstgenoemde terreinen is daar geen habitattherstel meer mogelijk. Andere oorzaken van de langjarige achteruitgang van de soort kunnen jacht en vangst tijdens de trek van en naar de overwinteringsgebieden zijn (Maréchal, 1989a).

Na de eerste inrichting van de terreinen dient steeds in opvolgingsbeheer voorzien te worden. Indien het reguliere beheer van de beheerende instantie dit niet anderszins invult, kan hiervoor gedacht worden aan het instellen van extensieve begrazingseenheden. Dit is tegenwoordig de meest toegepaste maatregel voor het beheren van mozaïek- en structuurrijke landschappen. De begrazingsdruk dient daarbij nauwgezet opgevolgd te worden, zodat de kans op verlies van legsels door betreding zo klein mogelijk blijft.

Recente initiatieven

In navolging van initiatieven in andere landen worden in Vlaanderen recent plannen uitgewerkt waarin de habitateisen van de Nachtzwaluw bijzondere aandacht krijgen. Gelet op de voorkeur van de soort voor overgangszones tussen verschillende biotopen of mozaïeklandschappen is deze grote aandacht zeker te verantwoorden. Dit sluit echter niet uit dat bij detailinvullingen van het beheer rekening dient gehouden te worden met andere typische of zeldzame flora- en fauna-elemen-

ten uit de betrokken projectgebieden. Denk bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van mantel- en zoomvegetaties op de overgangen van open terreinen naar structuurrijk bos. Daarnaast biedt de Nachtzwaluw door zijn sinds mensenheugenis als mysterieus ervaren levenswijze ruime mogelijkheden op natuureducatief vlak.

In 1999 en 2000 werd door een samenwerkingsverband van VLM-Herentals, de houtvesterij van Hechtel en de terreinbeherende verenigingen het inrichtingsplan voor het deelproject 'Kempens Plateau' uit het Landinrichtingsproject 'Grote Netegebied' uitgewerkt. In het inrichtingsconcept werd een soortbeschermingsplan voor de Nachtzwaluw opgenomen. Op basis van de terreinkennis werden enkele specifieke aandachtszones afgebakend waar een veelheid van hierboven beschreven inrichtingsmaatregelen zal aangewend worden om een optimale invulling van het projectgebied voor de Nachtzwaluw te bewerkstelligen.

Op dit moment wordt onder coördinatie van Aminor, afdeling Natuur een voorstel voor een Life-project rond de Nachtzwaluw in Vlaanderen voorbereid. Betrokken partners zijn de afdelingen Natuur en Bos & Groen, het Instituut voor Natuurbehoud en de terreinbeherende verenigingen. Belangrijk vooronderzoek – een regiodekkende nachtzwaluwencensus – wordt uitgevoerd door vrijwilligers.

Een goede onderlinge afstemming biedt het meeste kans op het welslagen van beide projecten. De verwachtingen na goedkeuring en uitvoering ervan zijn alleszins vrij hooggespannen. Redenen zijn de zeer goede reactie van de soort op nieuw geboden kansen in de omgeving van kerngebieden, in combinatie met een zich kennelijk licht herstellende populatie.

Literatuur

- Afdeling Bos en Groen, 1999. Gewestbos Pijnven: excursiegids. Houtvesterij Hechtel & UG Laboratorium voor Bosbouw, Gontrode.
- Berry R., 1979. Nightjar habitats and breeding in East Anglia, British birds 72 (5): 207-218.
- Bijlsma R.G., 1989. Nachtzwaluwen *Caprimulgus europaeus* op de Zuidwest-Veluwe, Het Vogeljaar 37: 274-285.

- Br  nner K., 1978. Zweij  hrige Untersuchungen an einer Population des Ziegenmelkers in Mittelfranken. Anz. Orn. Ges. Bayern. 17: 281-291.
- B  hler P., 1987. Zur Strategie des Beutefangs der Nachtschwalben (Caprimulgidae). Journal f  r Ornithologie 28: 488-491.
- Cramp S., 1985. Handbook of the birds of Europe, the Middle East and North Africa. Volume 4: Terns-Woodpeckers. Oxford, p. 620-636.
- Kraak W.K., 1989. Een nieuwe kijk op een oeroud verhaal. Het Vogeljaar 37: 316-321.
- Kuijken E. (red.), 1999. Natuurrapport 1999. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 6, Brussel.
- Lensink R., P. Schermerhorn & R. Vogel, 1989. Het voorkomen van Nachtzwaluwen Caprimulgus europaeus als broedvogel op de Zuidoost-Veluwe. Het Vogeljaar 37: 286-305.
- Maréchal P., 1989a. Over een aantal vooroordelen van de mens en moderne gevaren voor Nachtzwaluwen Caprimulgus europaeus. Het Vogeljaar 37: 306-311.
- Maréchal P., 1989b. Overwegingen bij en voorstellen tot herstel en behoud van de broedhabitat van de Nachtzwaluw Caprimulgus europaeus. Het Vogeljaar 37: 361-368.
- Maréchal P., 1989c. Foeragegedrag, voedselkeuze en de relatie met milieuomstandigheden bij Nachtzwaluwen Caprimulgus europaeus. Het Vogeljaar 37: 345-356.
- Matthé L., 1982. Nachtzwaluwen (Caprimulgus europaeus) in Vlaanderen in 1981: verspreiding, biotoopkeuze, oorzaken van achteruitgang. Wielewaal 48: 243-255.
- Morris A., D. Burges, R.J. Fuller, A.D. Evans & K.W. Smith, 1994. The status and distribution of Nightjars Caprimulgus europaeus in Britain in 1992. A report of the British Trust for Ornithology. Bird Study 41: 181-191.
- Ravenscroft N.O.M., 1989. The status and habitat of the Nightjar Caprimulgus europaeus in coastal Suffolk. Bird Study 36: 161-169.
- Schepers F. & E. van Asseldonk, 1989. De Nachtzwaluw Caprimulgus europaeus als broedvogel in Limburg. Het Vogeljaar 37: 322-332.
- Schlegel R., 1967. Die Ern  hrung des Ziegenmelkers (Caprimulgus europaeus L.), seine wirtschaftliche Bedeutung und seine Siedlungsdichte in einem Oberlausitzer Kiefernrevier. Beiträge zur Vogelkunde, 13: 145-190.
- van Dijk A. J., 1989. De Nachtzwaluw Caprimulgus europaeus in het noorden van Nederland. Het Vogeljaar 37: 262-270.

CASTANEA®

de natuur bekent kleur

De tamme kastanje behoort van nature tot Duurzaamheidsklasse II en wordt in Frankrijk reeds sinds decennia toegepast in tuinen, bossen en parken. In harmonie met het kleurenpalet van de natuur, vormt het een ideaal alternatief voor met CCA of met andere chemicaliën geïmpregneerd hout. Zonder zorgen voor opname via de huid van arseen of voor toxiciteit naar hogere planten. **ZONDER ONGEZOND KLEURTJE**

palen, afsluitingen (fencing), antiparkeerpalen, slagbomen, boomsteunpalen, poortjes, banken, hekken, terrasplanken

uit kastanjehout, van nature bestand tegen schimmel en vocht

en aan uiterst competitieve prijzen

ecomat
ANTWERPEN CVBA

Voor vrijblijvende informatie en offerte:
E. Vermeulenstraat 82,
2980 St-Antonius-Zoersel
Tel.: 03/384 19 07 - Fax: 03/385 08 41

Recreatie binnen de grenzen van het bos

**Verslag van de studiedag
op vrijdag 26 mei 2000 te Vaalbeek**

GRIET BUYSE & GEERT VAN KERCKHOVE

Deze studiedag, georganiseerd in samenwerking met de afdeling Bos & Groen van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, had als voornaamste doelstelling het aanwakkeren van het debat over recreatie in bosgebieden. De vaststelling dat de recreatieve druk op onze bossen hand over hand toeneemt, vormde het uitgangspunt voor een open discussie met beleidsmakers, verenigingen, beheerders, recreanten en andere betrokkenen. Bovendien wipten we even over de grens met Nederland om de situatie daar van dichterbij te bekijken. Met de prachtige achtergrond van het Europees Centrum La Foresta (Vaalbeek) als decor werd het een boeiende en succesvolle studiedag. In de voormiddag werd een aantal recreatieprojecten voorgesteld gesitueerd in bos- en natuurgebied.

Visie RLKM - Johan Van Den Bosch

Na de verwelkoming door dagvoorzitter Bart Meuleman, houtvester van de afdeling Bos & Groen (houtvesterij Leuven), lichtte Johan Van Den Bosch de visie en initiatieven toe van het Regionaal Landschap Kempen en Maasland (RLKM) inzake de rol van bossen binnen de landschapsrecreatie. De doelstelling van RLKM is om een kwaliteitsvol natuur- en recreatief product te leveren. RLKM pleit voor een uniformiteit op streekniveau op het vlak van informatieverstrekking en bewegwijzering. Johan Van Den Bosch wijst er op dat RLKM bijvoorbeeld uniforme ontsluitingsborden hanteert voor fietsers en wandelaars. Het is inderdaad zo dat op dit moment verschillende instanties (afdeling Bos & Groen, afdeling Natuur, Natuurreservaten vzw, Wielewaal vzw, Regionale Landschappen, BLOSO, de provincies, ...) elk hun eigen visie hebben qua info-verstrekking. Dat leidt nu reeds onherroepelijk tot een wirwar van borden en aanduidingen. Volgens

Johan Van Den Bosch moeten we ook een offensieve recreatiestrategie voeren in plaats van louter defensieve regels te hanteren. Voor wandelaars vereist een dergelijke positieve aanpak quasi geen bijkomende investeringen in bos- en natuurgebieden. Fietsers en ruiters daarentegen hebben wel nood aan bepaalde infrastructuur. Bovendien blijkt uit de praktijk dat je geen degelijke scheiding tussen verschillende types van recreanten kan bewerkstelligen. Johan Van Den Bosch gaat er dan ook van uit dat je beter een mengelmoes aan recreatietypes toestaat, rekening houdend met het draagvlak voor elk recreatietype. Hij stipt nog aan dat de overheid wel goede initiatieven ontwikkelt met bijvoorbeeld de oprichting van speelzones in bossen. Maar deze speelzones liggen dikwijls verspreid en niet altijd in de buurt van jeugdverenigingen, die toch de voornaamste doelgroep zijn. Een goede dialoog met de betrokkenen en een perfecte organisatie zijn heel belangrijk bij dergelijke initiatieven.

Structuurvisie Meerdaalwoud en Heverleebos

Griet Buyse (VBV) stelde kort de structuurvisie voor betreffende de recreatieve en ecologische opwaardering van Meerdaalwoud en Heverleebos. Dit uniek bosgebied, vlakbij de stedelijke gebieden van Leuven en Brussel, heeft dankzij zijn omvang en hoge biodiversiteit een grote ecologische waarde. Daarnaast heeft dit gebied ook een uitgesproken sociale betekenis voor de talrijke en heterogene groep van recreanten die er komen ontspannen. Maar de combinatie van natuurbehoud, verkeer en recreatiefunctie binnen   nzelfde gebied geeft ook aanleiding tot problemen. Wegen doorsnijden het bos en werken sterk fragmenterend. Zo ontstaan ondermeer barrières voor fauna en veiligheidsproblemen voor de recreanten. De

Het panel in actie tijdens het debat.
(foto: Chris Van Den Bempt)

bossen staan op dit ogenblik reeds onder een dermate grote druk dat bijkomende verstoring door recreatie rechtstreeks schade berokkent aan het boscosysteem.

De structuurvisie die uitgewerkt werd voor Heverleebos en Meerdaalwoud streeft naar een optimale integratie van ecologische, bosbouwkundige, sociale en landschappelijke aspecten bij de inrichting en het beheer van het hele gebied. Op basis van overleg met de verschillende betrokken partijen werd hiertoe een reeks vernieuwende voorstellen ontwikkeld. Voor uitgebreide informatie over deze uitgewerkte visie en de voorgestelde maatregelen, kunnen we verwijzen naar de vorige Boskrant.

Alterra - Over de grenzen heen

Van onze buurlanden wordt Nederland wellicht het meest geconfronteerd met deze complexe en delicate evenwichtsoefening ten aanzien van bosgebruik en -beheer vanuit recreatief oogpunt. Het leek dan ook de moeite waard om eens een kijkje

te gaan nemen over de grens en van een ingewijde te vernemen hoe men in Nederland omgaat met deze problematiek. Peter Visschedijk, als teamleider van de afdeling Natuur, Recreatie en Samenleving van Alterra in het Nederlandse Wageningen, was perfect geplaatst om ons een overzicht te geven van de situatie bij onze noorderburen. Alterra is de Nederlandse evenknie van ons Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer en Instituut voor Natuurbehoud. Peter Visschedijk gaf enkele cijfers over bos- en natuurgebieden in Nederland. De Nederlandse Staat is de belangrijkste beheerder van bos- en natuurterreinen (ca. 200.000 ha.), gevolgd door particuliere eigenaren (ca. 100.000 ha opengesteld). Staatsbosbeheer heeft verschillende recreatie-doeltypen vooropgesteld. Elk doeltype is perfect gedefinieerd. Bijvoorbeeld het doeltype 'opengesteld, druk' wordt bepaald door volgende voorwaarden: bezoekersintensiteit (meer dan 10 personen/ha op de normdag); aard van het recreatief gebruik (normen voor wandelen, fietsen en plaatsgebonden recreatie); aanwezigheid van voor-

zieningen zoals informatie, kaartmateriaal, wandel-, fiets- en ruitermogelijkheden, parkeergelegenheid en kwaliteitseisen ten aanzien van diverse gebiedseigenschappen.

Alterra doet jaarlijks een monitoring naar recreatief gebruik op basis van volgende gegevens: tellingen van auto- en fietsverkeer gedurende het hele jaar op strategische plaatsen, visuele bezoekerstellingen gedurende 12 dagen per jaar bij alle in-/uitgangen en enquêtes onder de bezoekers op 12 dagen per jaar. Op basis van dit onderzoek hebben zij de vijf belangrijkste eigenschappen van bos- en natuurterreinen bepaald: 1. Afwezigheid van omgevingslawaaï; 2. Onderhoud van voorzieningen; 3. Kunnen zien van vogels en andere dieren; 4. Goede bereikbaarheid; 5. Afwisseling in boomsoorten, struiken en planten.

De bevragingen peilden eveneens naar een beoordeling van de bos- en natuurterreinen door de recreanten. De bereikbaarheid van de gebieden, afwisseling in bos en open ruimte en wandelmogelijkheden scoorden het hoogst in de antwoorden. Recreative bos- en natuurgebieden in Nederland ontvangen jaarlijks circa 200 miljoen bezoekers. Nederlanders gaan gemiddeld 10 maal per jaar naar een bos- of natuurgebied. De belangrijkste recreatieactiviteiten zijn wandelen en fietsen (samen ruim 90% van de recreatie). Drie op vier Nederlanders gebruiken de auto als vervoermiddel om bos- en natuurgebieden te bezoeken. Het gebruik van de fiets neemt echter wel toe, al is dat sterk afhankelijk van de afstand tot het te bezoeken gebied. De belangrijkste redenen voor recreatie in bos- en natuurgebieden zijn de rust en de natuur.

Recreatie: tegen welke prijs?

Ellen Moons van de KULeuven sloot het eerste gedeelte af met een voordracht over de economische waardering van bossen. Zij lichtte voornamelijk haar onderzoek toe uitgevoerd in Meerdaalwoud en Heverleebos. In dat onderzoek werd getracht de economische waarde van deze boscomplexen in te schatten. De economische waarde is volgens de onderzoekers 'de bereidheid tot het betalen voor een bepaald goed door een bepaalde groep'. De studie maakt een onderscheid tussen drie vormen van bosgebruik: recreatie, indirecte gebruikswaar-

de en de niet-gebruikswaarde. In de studie gaat men ervan uit dat geen enkel goed, ook natuur, onbetaalbaar is. In het buitenland wordt reeds intensief gebruik gemaakt van dit principe. Er werd een onderscheid gemaakt tussen wandelaars, joggers, fietsers, ruiters en andere activiteiten. De gemiddelde waardering bedroeg ongeveer 450 Bef. per bezoek en per persoon. Rekening houdende met het aantal bezoekers in Meerdaalwoud en Heverleebos zouden de jaarlijkse recreatiebijdragen rond de 410 miljoen Bef. bedragen. De waardering verschilt wel tussen de soorten recreatie. De recreatieve waarde wordt bepaald aan de hand van een reiskostenmethode. De onderzoekers schatten het verband tussen het aantal bezoeken en de kostprijs van een bezoek. Tot de reiskosten behoren zowel verplaatsingskosten als kosten die ter plaatse worden gemaakt. Andere factoren die in beschouwing werden genomen zijn de kenmerken van het boscomplex en socio-demografische gegevens van de bezoekers. Uit de enquêtering tijdens de studie bleek dat de meeste bosbezoekers uit de onmiddellijke omgeving afkomstig zijn. Mensen die met de wagen komen rijden maximaal 25 kilometer. Bovendien zijn de bosbezoeken van korte duur en is er een tendens naar individualisering. Meer en meer wordt bosrecreatie een individuele bezigheid, alleen bij de gezinnen met jonge kinderen is er nog sprake van een familie-uitstapje naar het bos. En hoe zit het met de bereidheid tot betalen voor een bosbezoek? Die bereidheid is het grootst bij jongere mensen met een hogere opleiding, een groter inkomen en een sterke bezorgdheid voor de natuur. Ook de afstand en de bekendheid met het bos hebben voor de Vlaamse bosbezoeker een invloed op de betalingsbereidheid voor extra recreatiemogelijkheden, maar niet voor natuurfuncties.

Inleiding debat door Werkgroep Recreatie

Na de pauze bracht Jim Casaer (Werkgroep Recreatie VBV) een aantal stellingen van de Werkgroep Recreatie naar voor. Deze stellingen vormden een ideale aanzet tot discussie. De VBV probeert al enkele jaren de recreanten meer te betrekken bij het ingewikkelde vraagstuk van de bosrecreatie. De Zomerboskrant vormt reeds drie jaar de aanzet, maar de VBV wil in de toekomst nog

actiever werken rond de steeds verder stijgende recreatiedruk in de Vlaamse bossen. De eerste bezorgdheid van de VBV is daarbij het tijdig inspelen op de evoluerende maatschappelijke behoeften. Met de organisatie van deze studiedag en de stellingen van de Werkgroep Recreatie moet het debat rond bosrecreatie een nieuwe impuls krijgen met als doel het in goede banen leiden van de recreatie in onze bos- en natuurgebieden. De voorbereide stellingen zijn opgesteld ten behoeve van een vruchtbare discussie en werden in sommige gevallen dan ook bewust enigszins provocerend geformuleerd.

De stellingen vormden de basis voor een debat tussen een panel en de zaal. Het panel bestond uit André De Kimpe (Stichting Omer Watzel), Kurt Sannen (Natuurreservaten vzw), Johan Van Den Bosch (Regionaal Landschap Kempen en Maasland), Guido Tack (auteur van 'De Bossen van Vlaanderen'), Dirk Yzewyn (coördinator Toerisme Kempen) en moderator Bart Meuleman (houtvesterij Leuven). Het was niet de bedoeling elke stelling te bespreken tijdens het debat. De elf stellingen van de Werkgroep Recreatie waren immers ook verspreid over de tocht van de fietsexcursie in de namiddag en konden dan uitvoerig aan bod komen (je vindt ze ook aansluitend op dit artikel).

Debat

We proberen hier enkele episodes uit het debat mee te pikken. Moderator Bart Meuleman gaf alvast de aanzet voor een boeiend debat met de eerste stelling: 'Passieve recreatie moet kunnen in ecologisch waardevolle zones'. Voor André De Kimpe is dit alvast uitgesloten. Volgens hem kennen recreanten geen grenzen en verstoren ze in grote mate de ecologie. Elke verstoring heeft een degradatie van deze gebieden als gevolg. Johan Van Den Bosch is echter van oordeel dat je de relatie moet afwegen tussen de ecologische kwetsbaarheid van een gebied en de intensiteit van de recreatietypes.

Ook Kurt Sannen is van oordeel dat recreatie in bos- en natuurgebieden moet afgemeten worden aan de draagkracht voor recreatie en de intensiteit van het gebruik. Een duidelijke zonering is daarom absoluut noodzakelijk. Dit is de enige manier

om recreanten te laten kennis maken met de mooie bos- en natuurgebieden in Vlaanderen. Een reactie uit de zaal geeft een voorbeeld uit Nederland. Daar worden de verbodsborden weggehaald en leidt men de recreant door middel van goede voorzieningen naar de voorbestemde plaatsen.

Patrick Huvenne (afdeling Bos & Groen) merkt op vanuit de zaal, dat de regelgeving uniform zou kunnen (moeten) worden opgelegd door de Vlaamse overheid. Vanuit het panel reageren Johan Van Den Bosch en Dirk Yzewyn dat je best streekgebonden werkt. Ze argumenteren dat de meeste bezoekers van bos- en natuurgebieden afkomstig zijn uit de eigen regio. Dat blijkt ook uit het onderzoek van Ellen Moons. Regionale verenigingen kunnen zich beter toespitsen op de behoeften van de recreanten.

Iemand uit de zaal pleit er voor om vraag en aanbod te laten spelen. Net zoals je producten ontwikkelt naar de behoeften van de klant, zo kan je bossen en natuurgebieden inrichten naar de behoeften en wensen van de recreant. Dit standpunt wordt tegengesproken door André De Kimpe. Volgens hem moet je bos- en natuurgebieden niet aanpassen naar de smaak van de recreant; het zijn de fauna en flora die voorrang moeten krijgen. Andere panelleden wijzen dan weer op het feit dat je de schaarse bos- en natuurgebieden moet toegankelijk maken voor de mensen, rekening houdend met de ecologische gevoeligheid van het gebied. Volgens Johan Van Den Bosch kan je geen fiets-, speel- en wandelmogelijkheden weghalen uit de natuur omdat mensen juist dat soort omgeving verkiezen om te ontspannen. Uit een bevraging in de studie van Ellen Moons blijkt eveneens dat mensen kiezen voor bos- en natuurgebieden als wandel- of fietsdecor. Ze willen van de natuur genieten en zuivere lucht inademen. Dat kan je hen niet bieden in een meer verstedelijkte omgeving.

Eén van de stellingen van de Werkgroep Recreatie speelt op deze discussie in en stelt dan ook de vraag of je het bos moet aanpassen aan de recreant of vice versa. Men is het er quasi over eens dat je bossen zou kunnen aanleggen gericht op actieve recreatie, waar de natuur meer een decorfunctie ver-

Fietsexcursie in Meerdaalwoud en Heverleebos.
(foto: Chris Van Den Bempt)

vult. Dit is een functie die, zoals blijkt uit bovenstaande, zeer belangrijk is voor de recreant. In dat verband wordt ook gewezen op het belang van het aantrekkelijker maken van onze buitengebieden. Dat kan door de natuur- en milieukwaliteit te verbeteren waardoor de recreatiedruk op de reservaatgebieden zou kunnen verdwijnen. De VBV pleit in dat verband al langer dat recreatie niet volledig in bos- en natuurgebieden hoeft te gebeuren maar aansluiting moet vinden op de ruimere omgeving. In de structuurvisie voor Meerdaalwoud en Heverleebos is eveneens aandacht gegeven aan fiets- en wandelpaden die even het bos verlaten.

Houtvester Theo Vitse van houtvesterij West-Vlaanderen wijst ook op de verantwoordelijkheid van de verschillende recreatieve verenigingen. Die verenigingen zijn uitermate belangrijk in het communicatieproces. Door hen te betrekken bij de aanleg van bijvoorbeeld fiets- en wandelpaden kunnen zij een positieve invloed uitoefenen op het gedrag van recreanten.

We sloten de studievoormiddag af met een woordje van Tom Embo, als vertegenwoordiger van Vera Dua, minister van Leefmilieu en Landbouw. De verstedelijkingsdruk vergroot terwijl het aanbod aan open ruimte snel afneemt en steeds meer gebruikers aanspraak maken op die resterende open ruimte. Tom Embo benadrukte dat er gezocht moet worden naar geschikte linken tussen bos- en natuurgebieden en hun ruimere omgeving. We moeten als het ware de grenzen van deze gebieden openbreken en ervoor zorgen dat er ook recreatie is buiten deze kerngebieden. Daardoor vergroot de oppervlakte waar kan gerecreëerd worden enorm en neemt de druk in de gebieden zelf gevoelig af. In de beleidsnota van de minister is tevens opgenomen dat men zal starten met initiatieven om de toegankelijkheid van bos- en natuurgebieden samen te bekijken.

Fietsexcursie

In de namiddag stond een heuse fietsexcursie in Meerdaalwoud en Heverleebos op het programma

Nut van infrastructuur (Infopanelen) in het bos voor de bezoeker.
(foto: Chris Van Den Bempt)

om in de praktijk enkele knelpunten te situeren. Onder leiding van de mensen van houtvesterij Leuven werd een gevarieerd fietsparcours afgelegd terwijl de deelnemers discussieerden over mogelijke oplossingen. Verschillende discussiepunten uit de voormiddag kwamen aan bod.

Het is duidelijk dat er heel wat opinies circuleren betreffende recreatie in bosgebieden. Het is de uitdaging om deze verschillende visies op elkaar af te stemmen. Communiceren met je doelgroepen was één van de conclusies van deze studiedag. Of je nu een speelzone inricht of een mountainbike-route of een nieuw wandelpad, je moet communiceren met de doelgroep. Aangezien onderzoek heeft uitgewezen dat de meeste bezoekers van bos- en natuurgebieden mensen uit de eigen regio zijn, is het een haalbare kaart om de juiste mensen aan te spreken. Inspraak is belangrijk en verhoogt het proces van aanvaarding bij nieuwe regels.

Een andere veel gehoorde opmerking is het feit dat je niet teveel met verbods- en gebodsborden moet werken. Het ligt immers in de aard van de

mensen om juist dáár te wandelen, te fietsen en te spelen waar het niet mag. Je moet op een ongepaste manier de mensen leiden naar die plaatsen waar ze eigenlijk horen te zijn. Een van de voorgestelde oplossingen is op enkele plaatsen aantrekkingspunten te realiseren (bv. aan parkings buiten het bos kan je picknicktafels plaatsen). In Nederland is dat op frequente basis reeds het geval. Er werd op de studiedag duidelijk geopteerd voor een positieve begeleiding van de recreanten. Door de centrale plaatsen, zoals parkings, aantrekkelijk in te richten haal je het grote publiek weg uit ecologisch gevoelige plaatsen in bos- en natuurgebieden.

Afsluitend

Het is niet eenvoudig na deze studiedag heldere en eenduidige conclusies naar voor te schuiven. Dat was evenwel ook niet onze bedoeling. We kunnen echter wel vaststellen dat bos- en natuurgebieden een grote aantrekkingskracht uitoefenen op de recreant. Een duidelijke zonering is dan ook één van de basisbeginselen.

De picknicktafel aan de speelzone is een grote trekpleister op zonnige dagen.
(foto: Chris Van Den Bempt)

Het recreatief openstellen van gebieden moet ook duidelijk afgewogen worden aan de intensiteit en het type van de recreatie en moet vooral ook gezien worden in relatie tot de draagkracht van de - in Vlaanderen vaak - zeer kleine en versnipperde gebieden.

Bos- en natuurbehoud is een maatschappelijke verantwoordelijkheid. Goede communicatie en een eenduidige ontsluiting zijn nodig om een (asertieve en mondige) recreant tevreden te stellen en in de juiste richting te 'begeleiden'. Hierdoor worden meteen kansen gecreëerd tot kennismaking met en waardering van bos en natuur.

Aanzet stellingen in verband met recreatie

Stelling 1:

Passieve recreatie moet kunnen in ecologisch waardevolle zones.

Stelling 2:

De recreant moet zich aanpassen aan de bos-sfeer en niet omgekeerd. Minimale bosinfrastructuur (zo natuurlijk mogelijk).

Stelling 3:

Het lokaal recreatiebeleid en de inrichting van bosgebieden moet afgestemd worden op het aantal gebruikers van een bepaalde groep.

Stelling 4:

De intensiteit van de recreatie moet afgestemd worden op de draagkracht van het gebied.

Stelling 5:

Basis van bosrecreatie is natuurbeleving.

Stelling 6:

Massasportactiviteiten passen (niet) in het bos.

Stelling 7:

Nachtrecreatie in openbare bossen moet kunnen / het bos heeft recht op nachtrust.

Stelling 8:

Tijdelijke zonering in plaats van ruimtelijke zonering (in het kader van andere bosfuncties).

Stelling 9:

Parkings zoveel mogelijk uit het bos mijden / openbare wegen moeten autovrij gemaakt worden.

Stelling 10:

Schaal van het netwerk aanpassen aan schaal van de gebruikers.

Stelling 11:

Combineren waar kan, scheiden waar nodig of scheiden waar kan en combineren indien nodig.

Deze stellingen vormden een aanzet tot discussie op de studiedag en zijn een initiatief van de Werkgroep Recreatie van de VBV. Wens je graag mee te denken rond recreatie en deel te nemen aan de initiatieven van deze werkgroep, laat het ons weten op het VBV-secretariaat!

BOSONDERHOUD

Filip
Laureys

- snoeiwerken
- afzagen van bomen
- klepelmaaaien van bossen zonder bodembeschadiging
- hakselen van snoeihout en wegfreen van boomstronken
- klieven en verzagen van hout ter plaatse

Beekstraat 8
9200 Dendermonde
tel. 052/20 26 57

Kalender najaar 2000**22e Week van het Bos:
"een bos vol verBeelding"**

Van 1 oktober tot en met 8 oktober 2000 (programma zie elders in de Boskrant).

Meer info kan je verkrijgen op het secretariaat van de VBV (tel. 09/252.21.13) of via de VBV-website: www.vbv.be

**VBV-najaarsexcursie
in het domein Herkenrode
(arboretum van de Spoelberch)**

Op zaterdag 28 oktober 2000 organiseert de VBV een excursie in het domein Herkenrode in Wespelaar (Haacht). Het domein van de heer Philippe de Spoelberch omvat één van de grootste dendrologische collecties van het land. Onder leiding van Herlinde De Jaeck worden de prachtige herfstkleuren van dit arboretum bewonderd.

Afspraak om 14u op de parking in het domein. Het einde is voorzien omstreeks 17u. Laarzen zijn aan te raden. Routebeschrijving: Halverwege de steenweg Leuven-Mechelen (aan de brug van Kampenhout) volg je richting Haacht; na 1,5 km rechtsaf richting Wespelaar; voorbij de kerk van Wespelaar tweemaal naar rechts (baan richting Tildonk) en een paar 100 m verder vind je de ingang van het domein aan je rechterzijde. Tot dan!

Thema-avond Tropisch bos

Dinsdag 21 november 2000 organiseert de werkgroep Tropisch bos in samenwerking met WWF een thema-avond rond de promotie en het gebruik van FSC gelabeld hout.

U wordt verwacht vanaf 19.15u in het Centrum Reylof, Hoogstraat 36, 9000 Gent voor een vlugge broodsnack om vervolgens tot 22.30 naar de uiteenzettingen van personen uit diverse sectoren te luisteren. Allen hebben zij te maken met FSC gelabeld hout, hetzij met de promotie ervan, hetzij met het gebruik (houthandelaars, schrijnwerkers, bouwteams en WWF zelf). Zij zullen u wegwijs maken in de wereld van FSC gelabeld hout, waar het vandaan komt, de voordelen ervan, de moeilijkheden bij de verspreiding ervan in België, de mogelijkheden voor gebruik in uw huis en waar u FSC gelabeld hout kan aankopen.

22e Week van het Bos 2000**"Een bos vol verBeelding"**

Naar aanleiding van de 22e Week van het Bos wil het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Bos & Groen, het spanningsveld tussen natuur en cultuur in al zijn dimensies verkennen. Het thema van de Week van het Bos 2000 is "een bos vol verBeelding", het bos als inspiratiebron of de plaats waar het bos ook kunst kan zijn.

De centrale activiteiten tijdens de opening van deze Week van het Bos op zondag 1 oktober 2000 vinden plaats in het Zoniënwood op de site van de oude priorij van Groenendaal. Waar nu prachtige beukenbestanden te bezichtigen zijn, zochten ten tijde van Keizer Karel in de 16de eeuw monniken rust en verpozing in hun lusttuin. De priorij van Groenendaal is verdwenen maar de geest van mys-

ticus Jan Van Ruusbroec is nog volop aanwezig. De site heeft een zeer interessante culturele en historische achtergrond. Rond de oude priorij is een kunstparcours uitgestippeld waar de afdeling Bos & Groen, in samenwerking met het team van de Vlaamse Bouwmeester, een tentoonstelling organiseert met werken van kunstenaars jonger dan 35 jaar.

De mystieke sfeer die een bos uitademt, zorgt voor heel wat kunstzinnige mijmeringen. Wie heeft er geen vervlogen poëtische gedachten gehad tijdens lange boswandelingen? Het bos is immers rijk aan plekjes en kantjes die in elke persoon de dichter en kunstenaar naar boven haalt. Met "een bos vol verBeelding" wil de afdeling Bos & Groen terug die sfeer oproepen. Kunst zet, net als bossen, de verbeelding van de mensen aan het werk. Elk individu bekijkt een bos immers vanuit zijn/haar eigen invalshoek. Net als bij een kunstwerk kun je bossen bekijken, beoordelen, er verschillende interpretaties aan geven en uiteraard kan je er een aardig boompje over opzetten!

Het huidige thema, het spanningsveld tussen bos en kunst, toont aan dat bossen een bijna oneindig groot scala bezitten van mogelijkheden en zwengelt de discussie aan inzake de multifunctionaliteit van het bos. Genoeg gepraat nu, laat je tijdens de Week van het Bos onderdompelen in een unieke bossfeer en doe mee aan één van de vele activiteiten.

Programma openingsdag Week van het Bos zondag 1 oktober 2000: "een bos vol verBeelding"

Voormiddag: C.C. De Bosuil (Jezus-Eik)

09.30 – 10.00: ontvangst met koffie
10.00 – 10.15: verwelcoming door houtvester Joseph Zwaenepoel
10.15 – 10.20: voorlezen winnaars poëziewedstrijd: categorieën tieners en jongeren
10.25 – 10.45: muziek: optreden "de verBeelding"
10.45 – 10.50: voorlezen winnaars poëziewedstrijd categorie jonge volwassenen

10.50 – 11.10: Vlaams minister van Leefmilieu en Landbouw Vera Dua
11.10 – 11.20: prijsuitreiking laureaten poëziewedstrijd
11.20 – 11.40: muziek: optreden "de verBeelding"

Middag en namiddag: tent in Groenendaal

12.00 uur: Receptie met aansluitend barbecue
14.00 uur: opening van het tentoonstellingsparcours door Vlaams minister van Leefmilieu en Landbouw Vera Dua met geleide wandeling.
14.00 – 17.00 uur:

- Workshops in de tent:
  - Tsjechische poppenspelers: familievoorstelling
  - Kinderen maken houten instrumenten
  - Houtsnijwerken: demonstratie door de Gilde van de Vlaamse houtsnijders en interactieve deelname
  - Demonstratie vervaardigen houten speelgoed
- Kinderanimatie: speleobox, death-ride, apenbrug en touwenparcours
- Geleide wandelingen met poëtische intermez-zo's

Groene stroom uit Vlaamse energiebossen: weldra een realiteit?

De Vlaamse overheid besliste onlangs dat de leveranciers van elektriciteit er moeten voor zorgen dat er uiterlijk binnen vier jaar 3% 'Groene Stroom' uit onze stopcontacten komt. Deze Groene Energie is afkomstig van hernieuwbare energiebronnen en wordt opgewekt door waterkrachtcentrales, windturbines of zonnecellen. Ook door hout te verbranden kan men op een duurzame manier energie genereren. Hiertoe zullen nieuwe energiebossen worden aangelegd die op regelmatige tijdstippen worden geoogst. De verzamelde houtsnippers worden dan via verbranding of vergassing omgezet in elektriciteit.

Op 8 mei organiseerde de VBV i.s.m. het Biomassaplatform van het VITO onder auspiciën van

de intercommunale Regionale Milieuzorg en met steun van Eurocompost en Interelectra een studiedag met als thema: 'Energiebossen: een zegen of een gesel voor het leefmilieu?'. Deze boeiende studiedag kon rekenen op een ruime belangstelling van zowel beleidsmakers, wetenschappers en bedrijfsleiders alsook van mensen uit de bos- en milieusector.

Wetenschappelijk onderzoek naar energiebossen

De dagvoorzitter Prof. Bart Muys van de KUL opende de studiedag en schetste het gegeven van biomassa-energie binnen zijn historische en maatschappelijke context. Vervolgens lichtten enkele sprekers de mogelijkheden en ervaringen met biomassateelten in Vlaanderen en België uitgebreid toe. Zo stelde Ilse Laureysens van de UIA de resultaten voor uit de eerste Vlaamse experimentele biomassaplantage te Boom. In dit wetenschappelijk demonstratie- en onderzoeksproject worden een aantal populierenklonen onderzocht op hun groei, ontwikkeling en productiviteit. Hoe restgronden zoals opgespoten baggerspeciegronden door middel van biomassateelt terug kunnen worden gevalideerd, werd uitgelegd door Pieter Vervaecke van de RUG. Door het uitrollen van matten van wilgenwischen op dergelijke gronden kan men op enkele maanden tijd een dicht wilgenstruweel bekomen met zeer hoge biomassa-productie. Tenslotte presenteerde Prof. Martin van de UCL de resultaten van een pilootinstallatie om elektriciteit te produceren door biomassa uit een hakhoutcultuur te vergassen. Zeer dichte aanplantingen van populier of wilg worden om de drie jaar geoogst met een hakselaar. De houtsnippers worden vervolgens verbrand (lees: vergast) in een kleine installatie die rechtstreeks op het laagspanningsnet wordt aangesloten. Deze volautomatische ver-

brandingsinstallaties kunnen in de nabijheid van de biomassaplantage worden geïnstalleerd waardoor de dure transportkosten van de houtsnippers tot een minimum worden herleid.

Nederland boort alternatieve energiebron reeds aan

Energiewinning uit biomassa is in Nederland reeds de experimentele fase aan het ontgroeien. Reyer Knol van het Staatsbosbeheer stelde het project Flevo Energie Hout 2000 voor. Hierbij ondertekenden tien partijen een algemene intentieverklaring om samen te werken aan een project rond duurzame energie uit biomassa. Een groot energiebedrijf is reeds gestart met de bouw van een warmtekrachtcentrale waarbij hout als energiebron wordt gebruikt. Om de maatschappelijke haalbaarheid van het project te garanderen en een breed draagvlak te creëren werd zowel de houtsector alsook de bos-, natuur- en milieusector in het project betrokken. In de komende 5 jaar zal in de provincie Flevoland 200 ha korte omloopbos worden aangeplant. De eerste 50 ha werden reeds dit voorjaar gerealiseerd. Hoe dergelijke energieteelten in het landschap kunnen worden ingepast werd uit de doeken gedaan door de heer Elbersen van ATO-DLO te Wageningen. In een voorbeeldlocatie te Overijssel werd een mogelijk scenario uitgewerkt van hoe een energielandschap zich in de toekomst zou kunnen ontwikkelen. Hierbij werd gebruikt gemaakt van specifieke uiterlijke kenmerken en milieuvriendelijke teeltmethoden van energiegewassen. Op deze wijze is het mogelijk om energieteelt rendabel en maatschappelijk beter aanvaardbaar te maken.

Duurzame biomassateelt in Vlaanderen: een haalbare kaart?

Er is ruimte in Vlaanderen voor biomassateelten. In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen werd 10.000 ha bosuitbreiding binnen de agrarische structuur voorzien. Daarbij komt nog het grote aandeel aan (vervuilde) restgronden en gronden die in het kader van de braakligging geen landbouwkundig gebruik kennen. Meerjarige energieteelten op basis van houtachtige gewassen bevin-den zich op de schemerzone tussen landbouw en

bosbouw. Afhankelijk van de gebruikte beheers-technieken (oogstfrequentie, gebruik van pesticiden en meststoffen) zullen ze meer kenmerken hebben van de ene of van de andere sector. In het kader van de duurzaamheid ging Hans Scheirlinck van de VBV dieper in op het ruimtelijk, sociaal-maatschappelijk en ecologisch aspect van dergelijke energiebossen.

Een goede planning van deze energieplantages is noodzakelijk omdat zij een belangrijke impact hebben op het landschap. Zo zouden zij een buffer kunnen vormen tussen intensieve landbouwgebieden en waardevolle natuur- en bosgebieden. Zij kunnen bovendien de recreatieve aantrekkingskracht van een bepaald gebied in hoge mate doen toenemen. Op plaatsen waar het vanuit sociaal-maatschappelijk oogpunt is aangewezen om de landbouw te extensiveren, kunnen energiebossen een alternatief vormen voor de betrokken landbouwers.

De VBV drong er tevens op aan om uitgebreid rekening te houden met het ecologische aspect van deze energiebossen. Om niet enkel te werken met risicovolle monoklonale aanplantingen van populier of wilg maar om tevens de mogelijkheden te onderzoeken om te werken met andere inheemse boom- en struiksoorten die gemakkelijk in hakhoutcultuur te gebruiken zijn. Door standplaatsgeschikte soorten aan te wenden, kan het gebruik van pesticiden en meststoffen tot een minimum beperkt worden. Bovendien kan men in bepaalde delen van het gebied minder frequent oogsten waardoor deze kunnen uitgroeien tot volwaardige hakhoutbestanden. Vanuit deze eilanden kan er dan een herkolonisatie gebeuren van de meer intensiever beheerde delen en zo bijdragen tot een verhoging van de biodiversiteit van het hele gebied. Het aanleggen van een gevarieerde brede struikengordel rond de biomassaplantage kan dit effect nog versterken. Door dergelijke projecten planmatig aan te pakken, het beheer bij te sturen en rekening te houden met de verwachtingen van alle betrokken actoren kan men de slaagkansen van dergelijk project aanzienlijk doen toenemen.

De rol die een intercommunale kan spelen in de uitbouw van Groene Energie in Vlaanderen werd

toegelicht door Theo Schuurmans van Regionale Milieuzorg. Zij beschikken zowel over de grondstof nl. biomassa als de knowhow. Bovendien kunnen zij een belangrijke katalyserende rol spelen om meerdere betrokken actoren samen te brengen en als partners mee te werken aan de uitbouw van duurzame energiebronnen. Tot slot van de studiedag lichtte Wim Buelens, kabinetsmedewerker van minister Stevaert, het standpunt toe van de Vlaamse overheid rond energiebossen als duurzame energiebron. Hierbij werd gesteld dat energiebossen, als één van de vele duurzame energiebronnen, in de toekomst een bepaalde rol zullen spelen bij de opwekking van 'Groene Energie'. De overheid heeft dan ook de intentie om nieuwe initiatieven hieromtrent te ondersteunen.

Noodzaak tot een ruim maatschappelijk debat

Bij het onderzoek naar de haalbaarheid van energie uit biomassa wordt uiteraard in de eerste plaats een kosten-baten analyse gemaakt. Deze analyse blijft meestal strikt beperkt tot de directe uitgaven en opbrengsten. Mits een oordeelkundige planning en beheer kan er echter ook een zeer grote indirecte meerwaarde worden gegeven aan de teelt van meerjarige energiegewassen. De slaagkansen van een project nemen aanzienlijk toe wanneer men bij de inrichting van een gebied rekening houdt met de verwachtingen van alle betrokken actoren.

Door middel van deze studiedag wou de VBV samen met de andere organisatoren een aanzet geven tot een maatschappelijk debat rond energiebossen en hun potentiële multifunctionaliteit. Naast de zuiver technische aspecten moet ook voldoende aandacht geschonken worden aan de ruimtelijke, sociaal-maatschappelijke en ecologische aspecten. Dit kan meehelpen aan het uitbouwen van een maatschappelijk draagvlak voor 'Groene Energie' en voor energiebossen in het bijzonder. Door maximaal rekening te houden met deze verschillende aspecten wordt een maatschappelijke meerwaarde gecreëerd waardoor biomassaplantages uitgroeien tot volwaardige stadsbossen.

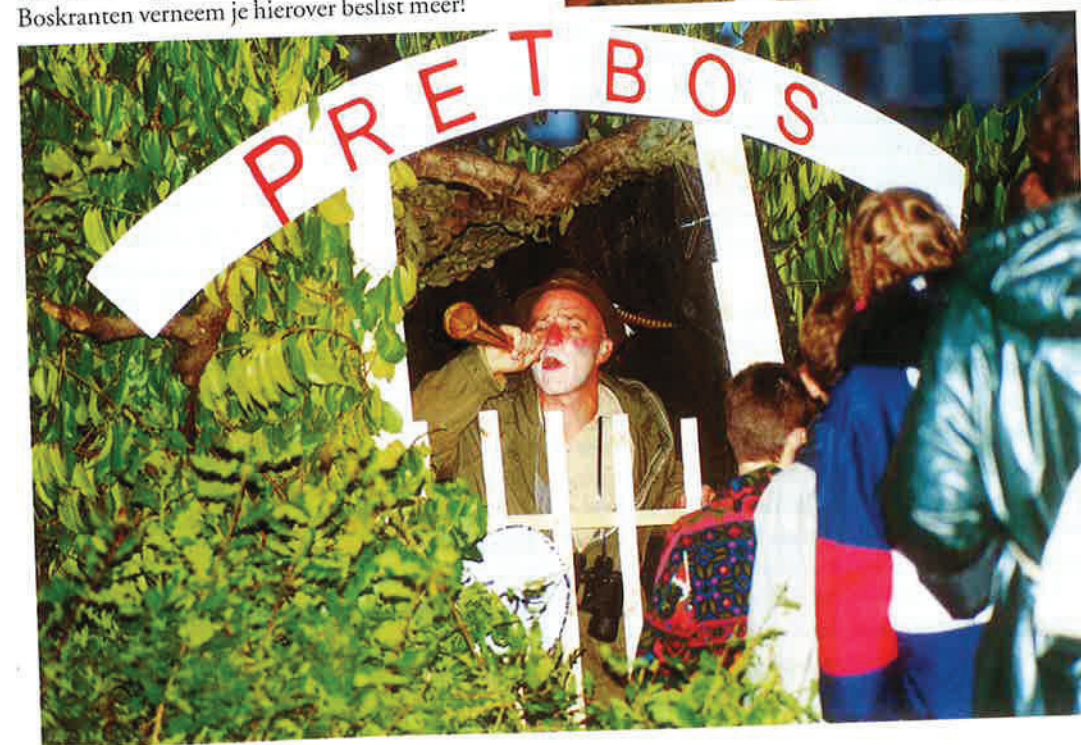
Hans Scheirlinck

Stadsbos gesignaleerd op Gentse Feesten

Inderdaad, op de Gentse Feesten 2000 kon je de embryonale vorm van het toekomstige stadsbos voor Gent bezoeken. Dit Pretbos, zoals het voor de gelegenheid werd genoemd, kon op heel wat belangstelling rekenen. De duizenden bezoekers wachtten geduldig hun beurt af om dan onder begeleiding van Roodkapje of de Boswachter de diepste geheimen van het duistere bos te ontdekken. Ze vonden er de kerstman verzonken in een diepe zomerslaap. Het enthousiasme van de feestvierders sloeg echter snel over op de kerstman die dan ook het beste van zichzelf gaf...

In de namiddag hadden we voor de allerkleinsten een stadsbosboom op bezoek. Niet zomaar een boom maar een heuse Wandelende Boom. Zijn Stadsboslied werd al snel meegezongen door jong en oud en overstemde zo de feestdrukte in het Baudelopark.

De VBV, de afdeling Bos en Groen en de Provincie Oost-Vlaanderen werken met steun van de Europese Unie intens verder aan de realisatie van een volwaardig stadsbos voor Gent. In de volgende Boskranten verneem je hierover beslist meer!

Nog meer virtueel bos

BART VAN DER AA

Tijdens deze regenachtige dagen, die nochtans zomer genoemd worden, kan een mens niet veel meer doen dan eens rondneuzen op Internet en kijken of er iets te rapen valt. En de oogst was weer goed.

Een voltreffer van formaat is zeker en vast de website van de Franse houtkolom die te vinden is onder <http://www.boisforet-info.com/>. Deze website is een initiatief van het Comité National pour le Développement du Bois en is op te vatten als het elektronisch tijdschrift 'boisforet-info'. Langs deze weg wordt op alle mogelijke wijzen promotie gemaakt voor bossen, multifunctioneel (jawel!) bosgebruik, hout in al zijn verschijningsvormen en de (Franse) bossector in het algemeen.

Voor wie er even de tijd voor neemt bevat deze website behoorlijk wat informatie over de Franse bossen en de Franse bossector. De site is doordacht opgebouwd en de informatie wordt duidelijk voorgesteld. Even een kort overzichtje. De hoofdbroek wordt gevormd door Boisforêt-info. Dit 'tijdschrift' bevat allerlei actuele en korte berichtjes met betrekking tot de Franse en Europese bosbouwsector. Voor meer informatie vind je doorgaans wel een link onderaan het artikel. Interessant is ook dat alle artikels in een databank opgenomen zijn, waarin je interactief kan zoeken, bv. op sleutelwoorden.

Uit de verschillende berichten blijkt trouwens dat men zich zeer sterk inspant om het aantal bosbezoeken aan Franse bossen terug op te drijven. Na de recente stormen moet het brede publiek terug overtuigd worden van de veiligheid van de Franse bossen. Een voorbeeld hierbij is het artikelje over de door het ONF (Office National des Forêts) gepubliceerde kaarten met geruimde en dus veilige wandelwegen.

Ook het lijstje van tips voor te bezoeken bossen kadert in deze actie. Uiteraard appreciëren we dit wel tijdens de vakantieperiode. De 10 voorgestel-

de bosuitstappen belichten telkens een ander bosgebied in de verschillende regio's van Frankrijk.

Eén van deze 10 is het Forêt de Paimpont of Forêt de Broceliande, waar trouwens ook een mooie site van te vinden is op <http://www.broceliande-infos.com>. Deze laatste website kan gelijk dienen als brug met het artikel omtrent de Keltische bomenmythologie in deze Boskrant.

Naast dit alles wordt ook een algemene voorstelling gegeven over de bossen in Frankrijk en de Franse bossector. Opvallend hier is dat men verder kijkt dan de klassieke actoren. In het lijstje van partners vind je eveneens natuurbehoudsverenigingen, verenigingen die ijveren voor een meer ecologisch bosbeheer, de Federatie van Regionale parken, de jagersunie... De wil is er blijkbaar om het bos ruimer te zien dan alleen maar een zaak van bosbouwers.

Zoals het elke goede website betaamt, vind je ook hier een groot aantal links. Het Franse chauvinisme steekt wel zijn kop op: het gaat bijna uitsluitend om verwijzingen naar Franse sites, maar het overzicht is dan ook behoorlijk volledig: onderzoek en onderwijs, overheid en verenigingen zoals Pro Silva worden vermeld. Het lijstje internationale links biedt toch een goede uitvalsbasis om een virtuele toer te starten.

Om nog even in de vakantiestemming te blijven probeer je volgende link even: <http://www.xylo.net.org/decouvert/france> waar je een overzichtje krijgt van merkwaardige bomen en bossen in Frankrijk, allemaal voorgesteld op een fraai kaartje waar je zelfs van een aantal sites informatie kan opvragen via een eenvoudige muisklik.

Mocht het nog steeds regenen, kan je de tijd nog op een nuttige wijze verdrijven op <http://www.foresforever.org.uk/> en je kennis testen in de online bosquiz. Veel succes!

Het Vlaamse bosvitaliteitsmeetnet in 1999

G. SIOEN, P. ROSKAMS, INSTITUUT VOOR BOSBOUW EN WILDBEHEER

Even situeren

De Verenigde Naties en de Europese Commissie startten in de jaren '80 met campagnes voor de bescherming van het bosareaal tegen luchtpollutie. De toenemende grootschalige bossterfte in Midden- en Oost-Europa was de aanleiding voor deze internationale bezorgdheid. De gezondheidstoestand van de Vlaamse bossen wordt sedert 1987 op de voet gevolgd. Dit artikel geeft een overzicht van de beoordeling van de kroontoestand in 72 verschillende bosbestanden, het zogenaamde bosvitaliteitsmeetnet. Voor de bosvitaliteitsinventaris werkt het IBW samen met Afdeling Bos & Groen en Afdeling Natuur. Bladverlies en bladverkleuring vormen de belangrijkste criteria bij de beoordeling van de kroontoestand. Bomen met meer dan 25% blad- of naaldverlies worden als beschadigd aanzien. Bomen worden als abnormaal verkleurd beschouwd wanneer meer dan 10% van de kroon bladverkleuring vertoont.

Bladbezetting en verkleuring van de boomkroon

21,9% van de steekproefbomen in het meetnet zijn beschadigd. Wanneer de steekproefbomen in leeftijdsklassen ingedeeld worden, blijkt het aandeel beschadigde exemplaren bij de oudere bomen hoger te liggen. Ook op Europees niveau wordt een verminderde vitaliteit bij toenemende leeftijd vastgesteld. Het percentage beschadigde bomen blijft quasi gelijk in vergelijking met 1998. De bladbezetting verbeterde na het dieptepunt in 1995, maar het aandeel beschadigde bomen blijft nog steeds hoger dan in de beginperiode van de inventarisatie.

Het percentage beschadigde loofbomen bedraagt 22,8% en daalt ten opzichte van 1998. Het percentage beschadigde naaldbomen is geringer: 20,2%. In tegenstelling tot de loofbomen is de schade bij de naaldbomen toegenomen in vergelijking met vorig jaar. Het aandeel beschadigde naaldbomen bereikt nu bijna hetzelfde peil als de loofbomen.

Net als in '98 wordt het hoogste percentage beschadigde bomen bij populier vastgesteld (44%). Ten opzichte van 1998 is dit een duidelijke toename. Het aandeel beschadigde populieren steeg trouwens continu sedert 1993.

Ook bij Zomereik wordt een hoog aandeel beschadigde bomen aangetroffen (29%). Er is weliswaar een afname van de schade ten aanzien van 1998 maar het aandeel beschadigde Zomereiken blijft sinds 1993 wel onafgebroken boven de 25%. Bij Amerikaanse eik is 9,7% van de steekproefbomen beschadigd. Ook het aandeel beschadigde Amerikaanse eiken daalt ten opzichte van het voorgaande jaar. Opvallend is de plotse afname van het percentage beschadigde Amerikaanse eiken na 1996.

Het percentage beschadigde Beuken verdubbelt tegenover 1998 maar blijft laag (9,1%). Na een minimum in 1998 neemt het bladverlies voor het eerst in vier jaar weer toe.

Het percentage beschadigde Grove dennen bedraagt 19,4%. Het percentage beschadigde dennen nam in '97 af maar is sindsdien weer in stijgende lijn. Het percentage beschadigde Corsicaanse dennen ligt hoger (22,5%). Ten opzichte van het voorgaande jaar stijgt het naaldverlies licht. Het percentage beschadigde Corsicaanse dennen ligt sedert 1994 boven de 20%.

6% van de bomen vertoont abnormale bladverkleuring. Daarmee blijft het aandeel bomen met verkleuringsverschijnselen ongewijzigd ten opzichte van 1998. Abnormale verkleuring komt meer voor bij de loofbomen dan bij de naaldbomen. In tegenstelling tot het bladverlies neemt bladverkleuring toe bij de loofbomen en af bij de naaldbomen. Het aandeel bomen met abnormale verkleuring ligt het hoogst bij Beuk, die ook de grootste toename vertoont ten opzichte van 1998. Ook bij Amerikaanse eik is er een lichte toename. Het aandeel bomen met blad-/naaldverkleuring neemt voor de overige soorten af.

Beschadigde Corsicaanse den.
(foto: Geert Sioen)

Waardoor wordt de vitaliteit beïnvloed?

We overlopen kort enkele belangrijke oorzaken en symptomen.

Zichtbare *insectenschade* uit zich vooral onder de vorm van aangevreten knoppen of bladeren, bladverkleuring en/of opgerolde bladeren. Vooral rupsenvraat kan een verminderde bladbezetting veroorzaken. Insectenvraat werd in 1999 het meest bij Zomereik waargenomen. Regelmatig werd melding gemaakt van voorjaarsvraat aan ei-

kenbestanden, vnl. door Grote wintervlinder (*Erannis defoliaria*) en in mindere mate door Kleine wintervlinder (*Operophtera brumata*). Ook in de proefvlakken van het bosvitaliteitsmeetnet werd rupsenvraat waargenomen. Door de vorming van St. Jansscheuten herstellen de eiken gedeeltelijk, maar de schade blijft de hele zomer merkbaar. Bij Beuk, populier en de groep overige loofboomsoorten kwam insectenvraat veel voor maar waren er weinig zware aantastingen.

Schimmelinfecties zorgen voor bladverkleuring, bladvervorming, bladsterfte en/of vroegtijdige bladval. Bekende voorbeelden zijn ten eerste de roestschimmels die bij populier de bladeren doen verkleuren waardoor deze vroegtijdig afvallen en ten tweede de meeldauw bij eik, die vanwege de witte verkleuring ook wel eens 'witziekte' wordt genoemd.

Bladschimmels werden het meest bij Zomereik vastgesteld. Het ging bijna uitsluitend om Eikenmeeldauw (*Microsphaera alphitoides*). Vooral late scheuten zijn gevoelig voor aantasting. De beukenbladschimmel *Apiognomonia errabunda* werd in 1999 weinig waargenomen. Hoewel roestaantastingen in Vlaanderen op grote schaal voorkwamen werden in de populierenproefvlakken minder infecties gemeld. Dit is vooral te wijten aan het feit dat de terreinwaarnemingen plaatsvonden in een periode (juli-begin augustus) waarin de symptomen van de roestaantasting nog niet overal duidelijk zichtbaar zijn. Bij de naaldbomen kwam schimmelaantasting iets meer bij Grove den voor.

Onder *kroonsterfte* wordt het aandeel afgestorven twijgen in de kroon verstaan. Een hoog percentage kroonsterfte gaat steeds gepaard met een verhoogd bladverlies. Sterke kroonsterfte kwam het meest voor bij populier en Zomereik. Beuk bleef de loofboomsoort met de geringste kroonsterfte. Bij de naaldboomsoorten vertoonde Grove den het meest kroonsterfte.

Schade aan de stam wordt ondermeer door de mens of door extreme weersomstandigheden veroorzaakt. De *oudere leeftijd* van de Beuken is een mogelijke *verklaring* voor het hoger aandeel bomen met *exploitatieschade*. Meer dan 10% van de

Bosvitaliteitsproefvlak te Hoeilaart (Zoniënwoud).
(foto: Geert Sioen)

Amerikaanse eiken vertoonden *vorstscheuren*. Dit percentage lag lager bij de Zomereik en populier. *Slijmuitvloei* uit de stam is een natuurlijke reactie op een aantasting of beschadiging. Het is soms ook een teken van verminderde vitaliteit. Slijmuitvloei kwam vooral bij Zomereik en populier voor (3%) en in mindere mate bij Amerikaanse eik en Beuk.

Waterscheutvorming manifesteert zich als de massale vorming van korte scheutjes op de stam of op zware takken in de kroon. De scheutvorming komt in het meetnet vooral in de boomkronen voor, eventueel in combinatie met scheuten op de stam. Zomereik vormt het frequentst waterscheuten, gevolgd door Amerikaanse eik.

Weersomstandigheden hebben zowel rechtstreeks als onrechtstreeks effecten op de bosvitaliteit. Strengere wintervorst en late voorjaarsvorst kunnen stam, knoppen en jonge bladeren beschadigen. Hoge temperaturen, lage neerslaghoeveelheden en wind veroorzaken droogtestress waardoor vroegtij-

dige bladval kan optreden. De standplaatseigen-schappen bepalen ook het effect op de vitaliteit. Heel wat Vlaamse bossen komen op droge standplaatsen voor, waar droogtestress veel vlugger zal voorkomen. Weersomstandigheden hebben ook hun invloed op biologische factoren. Vochtig weer begunstigt bijvoorbeeld de ontwikkeling van schimmelinfecties. Het vegetatie seizoen was in 1999 warmer in vergelijking met de lange termijn-gemiddelden. Er werd aan de kust een neerslagoverschot geregistreerd maar in een aantal meetstations in de Kempen en in Vlaams-Brabant waren er neerslagtekorten.

Directe schade door *luchtverontreiniging* kan in de omgeving van industriegebieden voorkomen, b.v. door inwerking van fluorhoudende gassen. Ook ozon is een pollutant die rechtstreeks de huidmondjes van planten beschadigt. Bij geringe concentraties is het effect van luchtverontreiniging eerder indirect. Chronische belasting met zwavel- en stikstofhoudende pollutanten brengt het voe-

dingsstoffenevenwicht uit balans. Ook de vegetatiesamenstelling ondergaat hierdoor wijzigingen. De verstoringen kunnen de bomen in een stress-toestand brengen waarbij een verhoogde gevoeligheid voor droogte, vorst en schimmelaantasting ontstaat. Om geen belastende invloed uit te oefenen mag de verontreiniging een bepaalde grens niet overschrijden. Deze 'kritische last' wordt omschreven als de hoeveelheid depositie die een bos gedurende lange termijn kan verdragen zonder dat schadelijke effecten op de structuur en het functioneren van het ecosysteem optreden.

De kritische last voor stikstof in relatie tot wijzigingen in de soortendiversiteit van de vegetatie varieert naargelang het bos- en bodemtype van 14 tot 21 kg per hectare en per jaar. Vanaf 25 kg/ha/jaar is er verhoogd risico op nitraatuitspoeling naar het grondwater. In alle meetplaatsen van het Vlaams bosbodemmeetnet werd in 1998 meer dan 30 kg/ha gemeten. Dit is hoger dan de doelstelling van het MINA 2-plan voor 2001. De verzurende depositie bedroeg in hetzelfde bosbodemmeetnet in de periode 1993-1997 gemiddeld 4,036 keq/ha/jaar. Stikstofverbindingen leverden de grootste bijdrage (59%); sulfaten maakten 41% van de verzurende depositie uit. Ammonium had het grootste aandeel in de stikstofverbindingen (72%). De streefwaarden vermeld in Vlarem II en MINA-plan 2 (resp. 1,4 à 2,4 keq/ha/jaar en 2,9 keq/ha/jaar) vereisen een vermindering van de depositie met minstens 29%. Om deze doelstelling te kunnen halen moet de uitstoot van zwavel en vooral van stikstof dringend (verder) beperkt worden.

"Brongerichte" maatregelen die de reductie van de uitstoot van pollutanten beogen, moeten de basis vormen van een efficiënte strategie tegen verzuring en vermesting. Dat deze maatregelen wel degelijk effect hebben wordt bvb. aangetoond door de (weliswaar te beperkte) afname van de SO₂-concentraties in de lucht gedurende het laatste decennium. Voor de reductie van de uitstoot van stikstofverbindingen (ammoniak, stikstofoxiden) is er echter nog een langere weg af te leggen.

Daarnaast kunnen ook "effectgerichte" maatregelen genomen worden, die inspelen op de gevolgen van luchtverontreiniging op het bos. Zoals in

de eerste boskrant van dit jaar vermeld, kan de bosbouwer bijvoorbeeld aan de hand van de boomsoortenkeuze de hoeveelheid depositie op de bosbodem in beperkte mate sturen. Zonder maatregelen die de verontreiniging aan de bron aanpakken, kunnen ze echter niet volstaan als een efficiënte strategie tegen verzuring en vermesting.

Vlaamse Bosbouwkampioenschappen 2000

KOEN PANS

Op zondag 15 oktober worden in het KTA Horteco (Tuinbouwschool) aan de Bavaylei 116 te Vilvoorde de Vlaamse Bosbouwkampioenschappen georganiseerd. Het wordt ondertussen al het Vierde Kampioenschap Houthakken en het Derde Kampioenschap Boomslepen met trekpaarden.

Vanaf dit jaar zal er ook een nieuwe attractie te zien zijn, namelijk een wedstrijd Boomklimmen.

De preselecties van het Vierde Vlaams Kampioenschap Houthakken starten om 10.00u en bestaan uit een snelheidsbaan en precisiezagen. Voor de preselecties kunnen maximaal 40 deelnemers inschrijven. De 8 beste starten om 14.00u met de finale. De 4 proeven van die finale bestaan uit het verwisselen van de ketting, het onttakken van een gevelde stam, het zagen van schijven van een vertikaal stamstuk en het gericht vellen van een boomstam. Rond 17.00u zal bekend zijn wie zich Vlaams Kampioen Houthakken 2000 mag noemen.

Het prijzenpakket van dit jaar kwam tot stand door de sponsoring van de firma's: STIHL, HUSQVARNA en VANHIE.

De oefenreeks van het Derde Kampioenschap Boomslepen met trekpaarden start eveneens om

10.00u. De eigenlijke wedstrijd zal pas na de middag plaats vinden. Tijdens deze wedstrijd zal vooral de stuurmanskunst van de menner en de behendigheid van het paard de uitslag bepalen.

Voor de eerste keer tijdens dit evenement zal er een wedstrijd Boomklimmen plaatsvinden. Dit betekent op een vakkundige manier met harnas en koorden vanop de grond naar boven in de boom klimmen. Niet alleen snelheid is hier van belang, maar ook de veiligheid en de techniek om naar boven te klimmen. Spektakel is ook hier natuurlijk verzekerd.

De volgende firma's hebben bij deze wedstrijd voor de nodige sponsoring gezorgd: BAHCO, MONTAUBAN en DE HAECK & DENDROCONSULT.

De toegang is gratis en er zijn hapjes en drankjes te verkrijgen. Voor de kinderen is er animatie voorzien in de vorm van: klimmen, paardrijden, ... etc.

Deze bosbouwkampioenschappen zijn een organisatie van het Educatief Bosbouwcentrum Groenendaal vzw in samenwerking met KTA-Horteco, Jut en Aer vzw, Boomverzorging vzw en de Afdeling Bos en Groen van de Vlaamse Gemeenschap.

Inlichtingen

tel.: 02/657 93 64 of
koen.pans@lin.vlaanderen.be

Husqvarna

STIHL

Ecotechnieken voor vegetatiebestrijding

Donderdag 7 september 2000

Workshop

Bij de aanleg van bos en infrastructuurgroen is vegetatiebestrijding vaak één van de cruciale factoren. Zonder vegetatiebestrijding is de groei ondermaats of treedt massale sterfte op. In het verleden werd meestal naar herbiciden gegrepen om de plantspiegel vrij te houden van hinderlijk onkruid. Deze praktijken zijn echter milieubelastend en de recente wetgeving legt dan ook sterke beperkingen op aangaande het gebruik van biociden. Andere klassieke bestrijdingstechnieken, zoals het maaibeheer, hebben vaak een negatieve impact (vergrasping, wegmaaien bomen).

Sinds maart 1998 volgt het IBW het EG-LIFE 'boomplatenproject' op in samenwerking met Afdeling Bos en Groen, het WTCB en het Lisec. Dit praktijkgericht project heeft tot doel om de klassieke bestrijdingsmethoden (mechanisch en chemisch) te vergelijken met recentere technieken. De nadruk ligt vooral op het gebruik van biodegradeerbare mulchen.

Het IBW organiseert samen met Afdeling Bos en Groen een workshop rond het gebruik van ecotechnieken voor de bestrijding van concurrerende vegetatie. Tijdens de voormiddag zal een beeld worden geschetst van de problematiek rond de onkruidbestrijding en zullen de diverse methoden worden besproken. Naast een toelichting van de eerste resultaten van het LIFE project, wordt eveneens een overzicht gegeven van het onderzoek in Frankrijk. In de namiddag bezoeken we een recent bebost terrein nabij Ninove, waar de verschillende bestrijdingstechnieken werden toegepast.

Praktisch

De workshop gaat door op donderdag 7 september 2000 in het NMEC De Helix in Grimminge en staat open voor alle geïnteresseerden. Deelnemeprijs: 750 fr. Inschrijven kan nog via onderstaande contactpersonen.

Info

IBW, Jürgen Samyn
tel. (054) 43.71.42;
e-mail: Jurgen.Samyn@lin.vlaanderen.be

Afdeling Bos & Groen, Brenda Bussche
tel. (02)553.75.14;
e-mail: brenda.bussche@lin.vlaanderen.be

Excursie FSC-groepscertificeringsproject in Rheinland Pfalz.

Certificering is ondertussen een breed gekend begrip geworden. In Vlaanderen zijn op dit ogenblik drie grote boscomplexen gecertificeerd volgens het systeem van FSC. Maar in ons land zijn er echter, net als trouwens in heel Europa, heel wat kleine bouseigendommen. Al deze bouseigendommen apart certificeren is dan ook een onbegonnen werk. Bovendien zouden de kosten in verhouding tot de oppervlakte hoog oplopen. FSC heeft dan ook hard gewerkt om bossen in groep te laten certificeren. Dit maakt het voor de bouseigenaar niet alleen financieel maar ook administratief aantrekkelijker om de stap naar certificering te zetten. Het engagement blijft daarbij echter volledig op het niveau van de bouseigenaar gesitueerd. Ondertussen bestaan de eerste groepscertificeringsprojecten al enkele jaren en kunnen een aantal ervan aan een eerste evaluatie onderworpen worden.

Sinds 1998 werkt de GStB, Gemeinde und Städtebund (de Duitse Vereniging voor steden en gemeenten) in de Duitse deelstaat Rheinland Pfalz aan een groepscertificeringsproject van gemeentelijke bossen. Rheinland Pfalz grenst aan het oosten van België en het Groot Hertogdom Luxemburg. Ruim 1900 steden en gemeenten in deze Duitse deelstaat bezitten een bosoppervlakte van ruim 400.000 ha. Begin juli 2000 waren hiervan reeds ongeveer 40.000 ha gecertificeerd volgens FSC. In totaal waren reeds 125 gemeenten en steden hierbij betrokken. In dit project zijn bovendien ook meerdere certificeringsorganismen betrokken die door GStB onderling kunnen vergeleken worden op vlak van prijzen, gegevens en resultaten.

GStB komt in dit groepscertificeringsproject niet tussen op het niveau van de beheerseenheid. De boscigenaars staan zelf in voor het opmaken van de beheersplannen die worden uitgevoerd door de plaatselijke dienst Waters & Bossen. GStB staat in voor het administratief beheer van het project.

De certificering zou minder dan 1 % van de rondhoutprijzen bedragen en er zou een meerprijs behaald zijn van 5 tot 10 % voor de verkoopprijs van hout met een FSC-certificaat.

Een bezoekje aan dit project lijkt dan ook de moeite waard. Daarom richten VBV en WWF samen een excursie in naar Rheinland Pfalz op vrijdag 20 oktober 2000. Ter plaatse zullen we worden begeleid door dr. Rätz, coördinator van het project voor GStB.

Er wordt vertrokken om 7.30 u aan het station van Brussel Noord.

De kostprijs bedraagt 700 frank. Slechts 45 personen kunnen hieraan deelnemen. Inschrijven kan door een belletje te geven op het nummer (02) 340.09.57 of een email te sturen (bos@wwf.be) aan het bossendepartement van WWF Belgium en 700 frank te storten op het rekeningnummer 191-1522222-64, met vermelding van 'excursie Rheinland Pfalz'. Ook voor meer info kan u hier steeds terecht.

Veerle Dossche

Scheldeganzen in actie

'Scheldeganzen in actie' is een boeiend gezelschapsspel dat je in of nabij je tuin speelt. Maar je kan het evengoed in het bos, het park, op de camping of in de volle natuur spelen. Het spel voert je vanaf de bron van de Schelde in Noord-Frankrijk tot aan de monding in de Noordzee. De deelnemers kruipen elk in de huid van een gans en maken op hun trektocht allerlei avonturen mee. Via een aantal speelse opdrachten maken ze daarenboven kennis met de natuur in de eigen tuin of omgeving. Het spel wijkt in die zin af van een klassiek gezelschapsspel omdat heel wat doe-opdrachten zijn ingelast om het einddoel te kunnen bereiken. Wie het eerst zijn opdrachten tot een goed einde brengt, is de winnaar en de absolute leider van de ganzentroep.

'Scheldeganzen in actie', een gezinsspel vanaf 6 jaar, uitgave 2000 kan je bestellen bij:

Provinciebestuur Oost-Vlaanderen,
Provinciaal Natuureducatief Centrum
De Kaaihoeve
Oude Scheldestraat 16
9630 Meilegem (Zwalm)
tel.: (055) 496 796 • fax: (055) 496 798
e-mail: kaaihoeve@oost-vlaanderen.be.

Je betaalt 300 BEF als je het spel zelf afhaalt (400 BEF bij verzending).